

Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi

Dr. Cemal KEMAL*

Özet

7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 26 Ekim 1918'de Halep kuzeyinde İngiliz ve Arap Ordularının taarruzunu durdurmayı başarmıştır. Ancak, İttifak Devletleri (Bulgaristan, Avusturya-Macaristan-Almanya)'nin mağlup olmalarına paralel olarak, İtilaf Devletleri adına İngiltere tarafından Suriye ve Irak Cepheleri'nden Anadolu'nun yumuşak karnı tehdit altında kalınca, Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi' nin sorumluluk bölgesindeki şartlarına şiddetle tepki göstermiş, ancak, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Filistin Cephesi'nde komuta ettiği 7.Ordu ile Alman Mareşali Liman Von Sanders'ten teslim aldığı Yıldırım Ordular Grubunu lağvetmiş, kendisini de İstanbul'a çağırmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'yi başlatmak üzere Samsun'a çıkışından itibaren, takip ettiği güzergâhını, kadrosunu, ordusunu ve askeri stratejisini büyük ölçüde Çanakkale, Kafkasya ve Filistin Cepheleri'nde kazanmış olduğu bilgi, beceri ve tecrübeye dayandırarak hedefine ulaştırmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal, Osmanlı, İngiltere, Arap, Filistin, Suriye, Halep, Ordu, Mondros Mütarekesi.

* Bilkent Üniversitesi Öğretim Görevlisi.

Mustafa Kemal's Reaction To The Treaty Of Mondros

Abstract

Under the command of Mustafa Kemal Paşa, the Seventh Army went into history by stopping the assault of the combined British and Arab armies at Katma north of Damascus on 26 October 1918 and which also marked the last battle fought on the Palestinian Front. However, the defeat of the Axis Powers (Bulgaria, Austria-Hungary and Germany) by the Allied Forces on the European Front and, in particular, parallel to the surrender of Bulgaria on 29 September 1918, the beginnings of the British threat to the soft belly of Anatolia after the Syria and Iraq Fronts, left no choice to the Ottoman State but to surrender by signing the Treaty of Mondros on 30 October 1918.

Mustafa Kemal Paşa displayed a harsh reaction to the area of his responsibility under the Mondros Treaty but the Grand Vizier Ahmet İzzet Paşa arriving from northern Aleppo to Adana on 31 October 1918 disbanded the 'Lightening Armies Group' that included the Seventh Army led by Mustafa Kemal Paşa in Palestine as well as from the German Marshal Liman Von Sanders and brought Mustafa Kemal to Istanbul. From his departure to Samsun for the start of the War of Independence, the route, cadre, army and military strategy of Mustafa Kemal Pasha rests in large part on the knowledge, skills and experience gained at Çanakkale, the Caucasus and, in particular, the Palestinian Front, in achieving his objective.

Key Words: *Mustafa Kemal, Ottoman, Britain, Arab, Syria, Aleppo, Army, The Treaty Of Mondros*

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na üç ay kadar sonra girmiş, Doğu (Kafkas), Çanakkale, Batı (Galiçya, Makedonya, Romanya), Güney (Hicaz, Yemen, Irak, Kanal, Filistin, Suriye) olmak üzere dört cephe ve on bölgede fiilen mücadele etmiştir.¹ Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Cephesi'nde 19.Tümen, Doğu (Kafkas) Cephesi'nde 16.Kolordu ve 2.Ordu, Güney (Filistin) Cephesi'nde 7.Ordu ve Yıldırım Orduları Grubu Komutanlıkları yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 5 Temmuz 1917'de teslim aldığı, İstanbul'da teşkil ederek Halep'e getirdiği, daha sonra bağlı olduğu Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Alman Mareşali Falkenhayn ile anlaşamayarak istifa ettiği 7.Ordu Komutanlığına, cephedeki durumun

¹ Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyeleri, *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*, Editör Fatma Acun, 10.b., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2009, s.103.

kritikleşmesi üzerine, bizzat Padişah VI.Mehmet Vahdettin tarafından 7 Ağustos 1918'de tekrar atanmıştır.²

Savaş, 1918 yılı sonlarında bütün cephe ve bölgelerde statik bir durum almasına rağmen, Güney Cephesi (Filistin)'nde Mondros Mütarekesi imzalanıncaya kadar devam etmiştir. Bu nedenle, Güney Cephesi (Filistin) Birinci Dünya Savaşı'nda en uzun savaştığımız cephe özelliğini taşımaktadır. Filistin Cephesi, güneyde Hicaz, batıda Kanal hareketlerinin devamı olarak gelişmiştir. General Allenby'nin komutasındaki İngiliz Ordusu ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Şerif Faysal³ komutasındaki Arap Ordusu koordineli olarak, 19 Eylül 1918'de başlattıkları Genel Taarruz (Nablus Meydan Muharebesi) sonucu; Ordularımızı bozguna uğratmışlar, Filistin, Ürdün, Lübnan ve Suriye'yi ele geçirmişlerdir.⁴

Filistin Cephesi'nde görevli Mersinli Cemal Paşanın 4 ve Cevat Paşanın 8.Orduları büyük ölçüde imha veya esir olurlarken, İngiliz ve Arap Ordularını, Halep kuzeyinde durdurmayı başaran 7.Ordunun Komutanı Mustafa Kemal, hiç mağlup olmayan komutan ünvanını kazanmış oluyordu.⁵ Mustafa Kemal'in 7.Ordusu, 26 Ekim 1918'de Halep kuzeyinde Haritan'da Birinci Dünya Savaşı'nın son muharebesini yaparken, Osmanlı Devleti'nin Mütareke Heyeti, aynı gün bir İngiliz gemisiyle Limni Adası'nın Mondros Limanı'na ulaşmış bulunuyordu..⁶

2. Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması

Padişah VI.Mehmet Vahdettin, 14 Ekim 1918'de Sadrazam ve Genel Kurmay Başkanlığına Ahmet İzzet Paşayı getirerek, Talat, Enver ve Ahmet Cemal Paşaları görevden uzaklaştırmıştı.⁷ Ahmet İzzet Paşa, 29 Nisan 1916'da Irak Cephesi'nde Kut-ul Amara'da esir alınan, halen İstanbul Büyükşehir'de tutuklu bulunan İngiliz General Townshend'in arabuluculuk

² Ray Brock, *Mustafa Kemal Atatürk, Hayalet Süvari*, Çev. Haluk Gurulkan, 2.b., İstanbul, Birharf Yayınları, 2006, s.222.

³ Şerif Faysal, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ihanetin (Arap İsyanı) bedeli olarak önce Suriye, Fransa'nın kendisini oradan koğmasından sonra İngiltere tarafından ödül olarak Irak Kralı yapılacaktır.

⁴ Hacettepe Üniversitesi, a.g.e., s.107.

⁵ Brock, a.g.e., ss.225-226.

⁶ Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk İnkılabı'nın Hazırlık Dönemi ve Türk İstiklal Savaşı*, c.I/I, Ankara, Ayraç Yayınları, 2008, s.67.

⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c.I, *Mutlakiyete Dönüş*, 1918-1919, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.27; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, ss.36-37; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, 9.b., Ankara, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, 2004, s.239.

teklifini kabul etmiş, 18 Ekim 1918'de İngiliz Akdeniz Filosu Komutanlığına göndermişti. Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthrope, 22 Ekim 1918'de, Limni Adası'ndaki Mondros Limanı'ndan Ahmet İzzet Paşaya: “*Osmanlı Devleti'yle mütareke koşullarının imzasına kendisinin görevlendirildiğini ve Osmanlı delegelerinin gönderilmesini*” istemişti.⁸ Osmanlı Heyeti; Bahriye Nazırı Deniz Albayı Rauf Bey (Orbay), Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet, Kurmay Yarbay Sadullah, Heyet Katibi Ali Beyden (Türkgeldi) teşkil edilmişti. Padişah VI.Mehmet Vahdettin, heyete iletmek üzere, Sadrazam Ahmet İzzet Paşaya: “*Hilafet, Saltanat ve Hanedan haklarının korunmasını, bazı eyaletlere verilecek muhtariyetin (irade ve idaresi kendi elinde olma) yalnız idari olup, siyasi olmamasının temin edilmesini ve buna çare bulunamadığı takdirde, istiklaliyetin (başlı başına buyruk olma) ehven (daha hafif, daha zararsız) olacağı, eğer siyasi muhtariyeti kabul edecek olursak, İslamiyet âlemine ihanet edilmiş olacağı fikrinde bulunduğunu.*” bildirmişti.⁹

Mütareke Heyeti, 24 Ekim 1918'de İstanbul Galata Rıhtımı'ndan, 26 Ekim 1918'de İzmir'den hareket etmiş ve aynı gün saat 21.00'de Mondros Limanı'na ulaşmıştı. Görüşmelere 27 Ekim 1918 günü saat 09.30'da başlanmış, 27-30 Ekim 1918 tarihleri arasında yapılan beş oturumda tamamlanmıştır.¹⁰ Rauf Bey (Orbay), Mütareke'yi 30 Ekim 1918 günü saat 21.00'e kadar imza etmediğimiz takdirde, görüşmelerin kesileceğini, saat 18.00'e kadar cevap beklediğini Bab-ı Ali'ye (Hükümet'e) bildirmeye çalışmış, ancak, Osmanlı Heyeti İstanbul'la irtibat sağlayamamış, aralarında konuştuğuktan sonra, Mondros Mütarekesi'ni kabul ederek, 31 Ekim 1918'de öğleden sonra yürürlüğe girmek üzere, 30 Ekim 1918 günü saat 20.03'te imzalamışlardır.¹¹

⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.IX, *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, 1908-1918, Ankara, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, 1996, s.558; Akşin, a.g.e., c.I, s.52; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, 5.b., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1982, s.83; Yılmaz Altuğ, *Türk İnkılap Tarihi*, 1919-1938, 8.b., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1997, s.34; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1986, s.744.

⁹ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 3.b., Ankara, Gnkur. Basımevi, 1999, s.33.

¹⁰ a.g.e., s.41; Karal, a.g.e., c.XI, S.559.

¹¹ Güngör Cebecioğlu, “*Atatürk ve Güney Cephelemiz*,” Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1991, s.78; Cemal Kutay, *Ardında Kalanlar*, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi Basımevi, 1988, s.247; Karal, a.g.e., c.IX, s. 559; Bakı Kurtuluş, *Gençlik Ansiklopedisi*, 4 cilt, Ankara, Kurtuluş Yayınları, 1964, ss.272-273; Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı*, 1914-1918, Çev. Abdullah Es, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995, s.160; David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış (A Peace To End All Peace)* Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul,

Osmanlı Devleti'nin, İtilaf Devletleri adına İngiltere'yle imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 1, 2, 5, 7, 10, 16, 19, 25.maddeleri Filistin Cephesi'nin, Anadolu'nun, Boğazlar'ın ve Ortadoğu bölgesinin gelecekteki statüsünü yakından ilgilendirmektedir.¹² Araplar'la iskân edilmiş olan

Sabah Yayınları, s.371; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, ss.40-41; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin cephesi*, s.772; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, *1918 Yılı Hareketleri*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1967, s.214; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.239; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş, Yeni Baskı*, Ankara, Savaş Yayınları, 1990, s.81; Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, 14.b., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınları, 2003, s.163; Hacettepe Üniversitesi, a.g.e., s.129; Brock, a.g.e., s.227.

¹² Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin Filistin Cephesi'ni doğrudan ilgilendiren maddeleri şunlardır:

“1) Bahrisiyah (Karadeniz)'a mürûr (geçmek) için Çanakkale ve Bahrisiyah boğazlarının küşadı (açılması) ve Bahrisiyah'a mürûrun temini, Çanakkale ve Bahrisiyah istihkâmatının (kuvvetli siper) müttefikler tarafından işgali.”

“2) Osmanlı sularındaki bilcümle (bütün) torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevazii (mevzileri) ve mevani-i saire (sair engeller) yerleri gösterilerek ve bunları taramak veya temizlemek için istek vukûnda (istek halinde) yardımda bulunulacaktır...”

“5) Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askeri kuvvetten maadasının (başkasının) derhal terhisini, iş bu Kuva-yi Askeriye'nin (askeri kuvvetlerin) miktar ve vaziyetleri İtilâf hükümetleri tarafından Devlet-i Aliyye' yle (Osmanlı Devleti) müzakere edildikten sonra, takarrür ettirilecektir (karar verilecektir)...”

“7) Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi stratejik noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır...”

“10) Toros Tünelleri'nin müttefikler tarafından işgali...”

“16) Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat en yakın İtilâf komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gerekli miktardan maadası (başkası) 5.maddedeki şartlara tevfikan (uyarınca) kararlaştırılacak veçhiyle (şekilde) geri çekilecektir...”

“19) Alman, Avusturya deniz, kara ve sivil memurlar ve tebaasının (uyruklarının) bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı ülkesini terk etmeleri...”

“25) Müttefiklerle Osmanlı Hükümeti arasındaki muhasamât (düşmanlık, savaş), 1918 senesi Teşrinievvelinin (Ekim'inin) 31.günü vasatı saat-i mahalli ile vakt-ı zâhırda (ortalama mahalli saat ile gece yarısından itibaren) tatil edilecektir (sona erecektir).” Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, *İstiklal Harbi Koleksiyonu*: İSH., Kutu (K):7, Gömlek (G): 82, Belge No(B):82-1; a.g.a, K.7, G.83, B.83-1; a.g.a., K.7, G.83, B.83-6; Karal, a.g.e., c.IX, ss.559-561; Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 2 cilt , 1914-1995, 12.b., İstanbul, Ankara, Alkim Yayınevi, 2000, s.142; Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1984, ss.81-85; Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, 1700-1958, 4.b., İstanbul, Kutluğ Yayınları, 1977, ss.473-479; Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş, Yeni*

topraklar Mondros Mütarekesi öncesi büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkmıştı. İtilaf Devletleri, Mütareke'nin 7. Maddesini gerekçe göstererek, Anadolu'yu da işgale başlayacaklardır. Heyetimizin, İtilaf Devletleri'ne geniş yetkiler tanıyan bu maddenin riskinin farkına varamadıkları, düşmanın niyet ve maksadını tam olarak değerlendiremedikleri anlaşılmaktadır.¹³ Osmanlı Devleti Mütareke için 5 Ekim 1918'de İspanya, 12 Ekim 1918'de İsviçre kanalıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Cumhurbaşkanı Wilson'a başvurmasına rağmen, cevap verilmeyerek zaman kazanılmış ve görüşmelere Halep İngilizler'in eline geçtikten sonra başlanmıştır.¹⁴ Osmanlı Devleti, Arap Yarımadası, Filistin, Ürdün ve Suriye'nin kaybedilmesi neticesinde, Anadolu'nun yumuşak karnına yönelen tehdit nedeniyle Mondros Mütarekesi'ni kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁵

Ahmet İzzet Paşa, durumu ordularımıza 31 Ekim 1918 günü saat 18.00'de: "31 Ekim 1918 günü öğleden sonra geçerli olmak üzere, İtilaf Devletleri'yle Mütareke imzalandık. Osmanlı Devleti'nin murahhasları (temsilcileri), durumu Bulgaristan, Suriye ve Irak'ta bulunan Ordu Komutanlarına tebliğ etmişlerdir. Mütareke şartlarına kesinlikle uyulması ve tebliğin alındığının bildirilmesi lazımdır. Teferruat ayrıca bildirilecektir." şeklinde bildirmiştir.¹⁶ İngilizler'in, Araplar'la iskân edilen toprakları ele geçirdikten sonra, Anadolu'nun işgalinin ön koşullarını hazırlayan Mondros Mütarekesi, tam bir teslim olma belgesidir. Heyet Başkanımız Rauf Bey, İngiliz Heyet Başkanı Amiral Calthrope'un iyi niyet gösterisi ve tehdidi karşısında imzaladığı Mondros Mütarekesi'ni başarılı göstermeye çalışmıştır.¹⁷ Mondros Mütarekesi, Sevr Antlaşması'nın ön koşullarını hazırlarken, "Doğu Sorunu" (Şark Meselesi) nun uygulanması için de fırsat yaratmıştır.¹⁸

Baskı, ss.87-88. Mondros Mütarekesi'nin 24.maddesinden, "7, 10 ve 17.maddelerle alakadar olarak Sis, Haçin, Zeytun ve Ayıntep (Gaziantep) işgal olunacaktır" ifadesi çıkarılmıştır. A. Mete Tuncoku ve diğerleri, *Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Genkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, 2001, ss.49-50.

¹³ Selahattin Tansel, *Modros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.I, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, ss.78-90; Karal, a.g.e., IX, ss.560-561; Kutay, a.g.e., s.250.

¹⁴ Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, 1918 Yılı Hareketleri, ss.206-207.

¹⁵ Bk. EK-A: Halep Kuzeyine Çekilme, Mondros Mütarekesi İmzalandığı Sırada Yıldırım Ordular Grubunun Durumu (30 Ekim 1918).

¹⁶ a.g.a., K.7, G.81, B.81-1.

¹⁷ Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Cumhuriyet*, İstanbul, İleri Yayınları, 2006, s.57; Hacettepe Üniversitesi, a.g.e., s.130; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, 1918 Yılı Hareketleri, s.215;

¹⁸ Bernard Lewis'e göre: "1918 sonlarında Avrupa'nın Hasta Adamı artık ölmek üzere görünüyordu." Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.239. Prof. Dr. Hamza Eroğlu'na Göre:

3. Mustafa Kemal'in Suriye Hududu'na Tepkisi

Ahmet İzzet Paşanın, Liman Von Sanders'e gönderdiği mesajda: “*Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının muntkasında (bölgesinde) bulunan bilumum Alman kıtaatıyla münferiden memur Alman subay ve erlerinin derhal İstanbul'a sevk ve iadelerini sizden rica ederim. Bundan maada(başka) sizin de grubun emri komutasını Mustafa Kemal Paşaya tevdi (teslim) ederek, İstanbul'a dönmenizi rica ederim*” yazıyordu.¹⁹ Mareşal Liman Von Sanders, bu emri aldıktan sonra, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını devretmek üzere, 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşayı Adana'ya davet etmiştir. Mustafa Kemal, hemen hareket ederek, 31 Ekim 1918 günü öğleden sonra Adana'ya gelmiş, aynı gün Mareşal Liman Von Sanders'ten komutayı teslim almıştır.²⁰ Yıldırım Ordular Komutanlığını

“...Sonuç olarak, devlet fiilen çökmüş, hukuki varlığı da galip devletlerin arzu ve isteklerine bağlı kalarak barış konferansında çözüm tarzına bağlanacağı kararlaştırılmıştı.” Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş, Yeni Baskı*, s.92. Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal'in El Yazıları kitabında bu konu şöyle ifade edilmiştir: “*Umumi harpten sonra, imza edilen Mütarekename neticesinde ülkemizin büyük bir kısmı elden gittikten başka bugünkü vatanımızın mühim parçaları da düşman orduları tarafından işgal edilmişti. Ordumuzun silahları ve cephanesi ecnebiler tarafından toplanarak memleket dışına sevk ediliyor ve denize atılıyordu. Galip Devletlerin teklif ettikleri yeni muahedeye göre, (Sevr) 19.asır diplomasisinin 'Şark Meselesi' adını verdiği haile (korkunç), artık kapanıyor, kökleri en eski beşeriyet tarihinin derinliklerinde bulunan Türk Milleti'nin son ve tek müstakil devleti (Osmanlı Devleti) yıkılıyordu...*” Afetinan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 3.b., Ankara, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, 1998, s.201.

¹⁹ Tuncoku, a.g.e., s.34; Necati Çankaya, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Ankara, Tifduruk Matbaası, 1995, s.22; Nedim, a.g.e., s.160; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.301; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.55; Kinross, a.g.e., s.164.

²⁰ Mustafa Kemal, Mareşal Liman Von Sanders'le ilgili hatıra defterine şöyle yazmıştır: “*Liman Von Sanders alışmış olduğu terbiye ve nezaketle fakat çok hazin bir dille bana şu kısa cümleleri söyleyerek, komutayı terk ve teslim etti: 'Ekselans, siz muharebe cephelelerinde, Arıburnu'nda, Anafartalar'da çok yakından tanıdığım komutansınız. Aramızda gerçi bazı olaylar oldu. Fakat nihayet bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldular. Kalpten dost olduğumuzu sanırım. Bugün Türkiye'yi terke zorlanırken emrim altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldiğim zamandan beri takdir ettiğim bir komutana veriyorum. Bu genel felaket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir. Ben yalnız bir şeyle teselli buluyorum. Komutayı size terk ve tevdi etmek! Bu dakikadan itibaren emir sizindir. Ben sizin misafirinizim.*” Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, 3.b., Ankara, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, 1995, s.171, 173; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.731; Karal, a.g.e., c.IX, s.539; Vamık D. Volkan VE Norman Itkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Ankara, Başgılam Yayınları, 1998, s.152; Sedat Doğruer, *Yıldırımın Akıbeti*, İstanbul, Askeri Basımevi, s.296; Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin*, 2.b., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993, s.27; Falih Rıfkı Atay ve Mahmut Soydan, *Atatürk'ün Anıları*,

Mustafa Kemal Paşaya devreden Mareşal Liman Von Sanders, birliklerine gönderdiği veda mesajında duygularını şöyle ifade etmiştir:

“Yıldırım Ordular Grubunun emir ve komutasını, bugünden itibaren iftiharla dolu birçok muharebelerde temayüz etmiş bulunan Mustafa Kemal Paşaya bırakıyorum. Bu münasebetle emir ve komutam altında değerli hizmetler ifa etmiş bulunan bütün subay, memur ve erlere kalbimden kopan en samimi şükranlarımı bildiririm. Beni Yıldırım Ordular Grubunun birçok subay ve erlerine çok kuvvetli bağlarla bağlayan Gelibolu iftihar günleriyle Anadolu kıyılarında yapılmış kahramanca girişimler, Dünya Tarihi’nde ebede kadar unutulmaz hatıralar bırakacaktır...Bu olaylar ben de, Türkiye’nin kahraman evlatlarına dayanarak, büyük bir itimatla geleceğe hazırlanabileceği kanısını yaratmıştır. Asil Türk halkına, bağlaşıklarına gelecekte barış ve huzur dilerken, yıllarca süren muharebeler sonucu kanayan yaralarının iyileşmesini Tanrı’nın lütfundan (hoşluk) niyaz (dua) ederken, bana tarihi günler yaşatan kahraman silah arkadaşlarımla mübarek (bereketli) Türk toprağına arzı veda eylerim.”²¹

Osmanlı İmparatorluğu’nda kolordu, ordu ve ordular grubu komutanlıkları yapan Çanakkale Cephesi’ni yöneten Mareşal Liman Von Sanders, Mustafa Kemal ile birlikte askerlik yaşamlarında ilk defa Filistin Cephesi’nin son safhasında cereyan eden Nablus Meydan Muharebesi’nde mağlup olmak üzereyken, bu meydan muharebesinin devamı olarak kabul edilen Halep kuzeyinde yapılan son muharebede düşmanı durdurmaya başarmışlardır. Mareşal Liman Von Sanders, son söz olarak: *Askeri yönetim altında bulunan o zaman ki, Türkiye, kendi öz hedefleriyle maddi imkânlarını bağdaştırmasını beceremediği için, en büyük sorumluluğu taşır. Almanya’ysa, elindeki imkânlarla Türkiye’nin neler yapabileceğini açıkça, serinkanlılıkla ve objektif (gerçekçi) olarak değerlendiremediği için kabahatlidir (suçludur)”* demiştir.²² Mareşal Liman Von Sanders, Alman

1917-1919, Ankara, Olgaç Matbaası, 1982, ss.87-88; H.C. Armstrong, *Bozkurt, Kemal Atatürk’ün Yaşamı*, 5.b., Çev, Gül Çağalı Güven, İstanbul, Arba Yayınları, 1997, s.76; Falih Rıfki Atay, *Çankaya-Atatürk’ün Doğumundan Ölümüne Kadar-* İstanbul, Pozitif Yayınları, 2004, s.124; Kinross, a.g.e., s.164.

²¹ Aydemir, *Tek Adam*, c.I, ss.301-302; Belen, *Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*, c.V, *1918 Yılı Hareketleri*, s.115; Doğruer, a.g.e., s. 297; Liman Von Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, Çev. M.Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, 1968, ss.353-354; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.731-732; Şefket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Ortaasya’ya, Enver Paşa*, c.III, 1914-1918, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, ss.356-357; Brock, a.g.e., s.227.

²² Sanders, a.g.e., s.360. Kanal Harekatları ve Filistin Cephesi’nde Gazze Muharebeleri’nde Osmanlı birliklerine komutanlık yapan General Baron Von Kress, Von Kressenstein de Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Harbi’ndeki durumunu Mareşal Liman

subayları için verilen veda toplantısında, savaşın kendileri için bitmiş olduğu anlamına gelen konuşmasına karşılık Mustafa Kemal, Milli Mücadele'yi başlatacağının emaresini vermiştir.²³ Mustafa Kemal, Mütareke emrini 31 Ekim 1918 günü aldığını ve ordulara tebliğ ettiğini Genelkurmay Başkanlığına bildirmiştir. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal, 2 ve 7.Ordu Komutanlıklarına gönderdiği ilk emirde :“7.Ordunun ileri hat ve keşif muntikasında bu geceden çıkarılacak sabit keşif kolları vasıtasıyla bölgeye hâkimiyetin teminini, keşif kollarımızın düşmanla yakın temastan kaçınmalarını, Reyhanîye ve Harin'deki noktalarımızla İskenderun güney kıyısındaki gözetleme postalarının yerlerinde kalmalarını” emretmiştir.²⁴

Yıldırım Ordular Grubunu, yeniden teşkilatlandıran Mustafa Kemal, Anadolu'nun güneyinden yumuşak karnına yönelmiş bulunan tehdide karşı, Filistin Cephesi'nin devamı olarak İtilaf Devletleri'yle mücadeleyi sürdürmek istiyordu.²⁵ Yıldırım Ordular Grubunun mevcudunu kısa sürede

Von Sanders'e benzer şekilde şöyle değerlendirmiştir:“ Suriye ve Filistin Türkiye için kaybolmuştu. Fakat bu kayıp, bu memleketlerin savunmasına memur olan ve hemen dört sene müddetle her türlü mahrumiyetler içinde sayı ve malzeme itibarıyla müthiş surette üstün bir düşmanla harikulade bir şecaat (yiğütlük, yüreklilik) ve mukavemetle dövüşen kâta'ların kabahati değil, bilakis kendi harp gayelerini(amaçlarını), elinde bulunan harp vasıtalarıyla mütenasip (uygun) bir hale sokamayan Türk Başkomutanlığıdır. Çünkü, bu komutanlık, Arabistan harp sahnelerine kesilmeden gidecek nakil kabiliyeti fazla bir demiryolunun süratle inşasını icap ettiren bir enerjiyle takip ederek temin edememiş ve Mısır'dan kendisini tehdit etmekte olan tehlikenin büyüklüğünü tam zamanında anlayamamıştır.”Baron Kress Von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na*, Çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, Askeri Matbaa, 1943, s.201.

²³ Volkan, a.g.e., ss.153-154. Bu konuşmanın Mareşal Liman Von Sanders'le Mustafa Kemal arasında muhtemelen 31 Ekim 1918'de veda toplantısında geçtiği anlaşılmaktadır. Liman Von Sanders:“Bizim için her şey bitti artık...” demiş, Mustafa Kemal Paşa:“Savaş Müttefikler için bitmiş olabilir,ama bizi ilgilendiren savaş,İstiklal Savaşımız yeni başlıyor!..”cevabını vermiştir. Çetiner, a.g.e., s.27; Kinross, a.g.e., s.164.

²⁴ a.g.a., K.7, G.91, B.91-1.

²⁵ Mustafa Kemal, sorumluluk bölgesinin savunulması hakkındaki düşüncesini hatıra defterine şöyle yazıyordu:“Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını üzerime aldıktan sonra düşündüğüm esaslı noktalar şunlardı: Doğrudan doğruya elim altında bulunan kuvvetleri geçirdikleri bütün badirelere rağmen, işe yarar gerçek kuvvet haline getirmek, tensik etmek, teşkil etmek, takviye etmek. Hicaz Kuvvei Seferiyesi'ni, Maan kuvvetlerini hiçte hesaba katmayı düşünmedim. Onların aslında tutsak olmaya mahkûm olduklarını iki yıl önce Cemal ve Enver Paşalara anlatmıştım. Musul yöresinde bulunan 6.Orduyu, faydalanılacak bir durumda görmek isterdim. Bu maksatla, bu ordunun komutanıyla (Ali İhsan Paşa)doğrudan doğruya muhabereye (iletişim, haberleşme) giriştim. İstanbul ve Çanakkale yöresinde bulunan kuvvetlere umut bağlamıyordum. Doğuda Azerbaycan ve İran'da bulunan ordularla

20.000 kişiye çıkarmayı başarmıştı. O, azim ve iradesini yitirmemiş bir hükümetin, bu kuvvete ve milli kaynaklara dayanarak, müttefiklerimizden ayrı olarak gerekirse mücadeleye devam edebileceğini, daha uygun koşullarda bir barış antlaşması yapabileceğini düşünüyordu. Osmanlı Devleti'nin demiryollarını savaş süresince büyük ölçüde Almanlar işletiyordu. Mustafa Kemal, birliklerin Anadolu'dan lojistik desteğini sağlamak amacıyla, Almanlar'ın ayrılışından sonra, demiryolu sistemini işletmek üzere teşkilat kurulmasını da sağlamıştı.²⁶

Mondros Mütarekesi'nin şartları, Anadolu'nun merkezine giden ilerleme mihverinin açılması ve işgali anlamını taşıyordu. Bu tehlikenin farkına varan Mustafa Kemal, Mütareke'de yazılı Toros ve Amanos Tünelleri'nin statüsü hakkında Sadrazam Ahmet İzzet Paşaya: "...Toros Tünelleri denilen tüneller, en son açılan iki tüneldir. İşgal edilecek yalnız bunlar mıdır? İşgalden maksat yalnız hattın işletilmesi midir? Yalnız muhafaza tertibatından mı ibaret kalacaktır? Toros Tünelleri'ni tutacak işgal kuvvetinin miktarı nedir? Bunlar nereden gelecektir? Büsbütün ayrı bir grup teşkil eden Amanos Tünelleri de bu meyanda mıdır?" sorularını yöneltmişti.²⁷ Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi'nin Anadolu'nun güneyinde meydana getirdiği tehditleri önlemeye çalışırken, İttihat ve Terakki iktidarının en güçlü kişileri ve Birinci Dünya Harbi süresince Osmanlı Devleti'nin yöneticileri olan Enver, Talat ve Ahmet Cemal Paşalar, 2-3 Kasım 1918 gecesi bir Alman deniz altısıyla önce Rusya'ya, oradan Almanya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmışlardı.²⁸ Mustafa Kemal,

hiçbir ilişim ve temasım yoktu. Onlar için henüz bir şey düşünenecek halde değildim. Aden kapısını zorlayan Sait Paşa Tümeninin mevcudiyetini bile hatırlamıyorum. Fakat her şeyden önce elimin altında bulunan 7 ve 2.Orduların istediğim biçimde takviyesi halinde, bütün felaketlere rağmen, Türk sesinin işittirilebileceği kanısındaydım. Bu yolda işe başladım, bana yardım eden ordu, kolordu komutanları ve kurmay arkadaşlarım benim bu düşünce ve görüşlerimi anlamış ve bana her ihtimale karşı yardım etmeye söz vermiş kişilerdi." Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955, ss.6-12; Çankaya, a.g.e., s.22; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, ss.732-733; Doğruer, a.g.e., s.298; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, *1918 Yılı Hareketleri*, s.216; Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss. 97-98.

²⁶ Gnkur. ATESE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi* ss.733-734.

²⁷ a.g.a., K.5, G.7, B.7-1; Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* (ATTB), c.IV, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 1991, ss.14-15.

²⁸ Atatürk, *Nutuk*, 7.b., Ankara, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Gnkur. Basımevi, 1981, s.1; J. Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.II, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E. Yayınları, 1983, s.398; Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 2.b., çev. Cemal Köprülü, Ankara, TTK Yayını, 1991, s.165;

Toros Tüneli'nin işgalinin, Adana'nın ele geçirilmesinden sonra mümkün olabileceğini ve Anadolu'nun güney kapısını açacağını çok iyi bildiğinden, Osmanlı Hükümeti'ni uyarmak amacıyla bu bilgileri istemişti. Mustafa Kemal, Anadolu'ya güneyden yönelen bu tehdide karşı aynı zamanda savunma hazırlıklarını artırmak amacıyla, 3 Kasım 1918'de 2 ve 7. Ordulara, Suriye vilayetinin hududu²⁹ ve Toros Tüneli hakkında şu emri vermişti:

“Suriye hududu, Suriye vilayetinin kuzey hududu telakki edilmelidir. Bu hudut Lâzkiye kuzeyinden, Hanşenyun güneyinden geçerek doğuya uzanır. İskenderun, Antakya, Cebelseman, Kilis havalisinin, Türkler'le meskûn olduğu ve Halep ahalisinin 3/4'ünün Arapça konuşur Türk olduğu, her vesileyle hatırda tutulmalı ve her davada bu husus ihdas edilmelidir(ortaya konulmalıdır). Mütareke şartlarının sarahat-ı kafiye (açıklık, uygunluk) olmadığından şerait-i mufassalanın (şarhların ayrıntılı olarak) takdirine değin karaya bir kuvve-i işgaliye çıkartılması daima derpiş edilmelidir(göz önünde bulundurulmalıdır). Toros Tüneli'nin, İtilaf kıta'ları tarafından, muhafaza edileceği muharrerdir (yazılıdır). Bu kıta'anın nereden geleceği sarih (açık) değildir. Adana Hat Komutanı ve Müfettişliğini, bu tüneller İtilafçular tarafından işgal edilse dahi, aynı zamanda onlarla beraber bizim askerinin dahi kalmasının teminine çalışılacağından, tahtı (makamı) emrine verilen muhafız kıtaatı terhis edilmeyecek, en genç efrattan, mesela 1310-1316 (1895-1901)

Volkan, a.g.e., s.153, Kressenstein, a.g.e., s.201; Akşin, a.g.e., c.I, s.64; Çetiner, a.g.e., ss.31-34; Tezer, a.g.e., s.171; Winstone, a.g.e.,s.75; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, ss.239-240; Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, 1918 Yılı Hareketleri, s.213; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.743; Enver Paşanın eşi Naciye Sultan olayı şöyle anlatmaktadır: *“Harb bitti. Kocam arkadaşlarıyla memleketi terke karar verdiler. Enver, memleket dışında daha faydalı olacağını sanıyordu. ‘Sulhtan sonra tekrar geleceğim diyordu.’ Bana da beraber gelmemi söyledi. Fakat çocuğumu bırakamadım. Mahpeyker kızım, henüz bir yaşındaydı. İkinci çocuğuma (Türkan) gebeydim. Ama bunu henüz bilmiyordum. Enver, yalının önünden bir motorla gemiye gitti. Talat, Cemal Paşalarla, Dr.Nazım, Dr. Bahaettin, Şakir, Azmi, Bedri, Canpolat (?) Beyler beraber diler. Bir Alman harp gemisine binerek Odesa'ya gittiler...”* Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.494. Şefket Süreyya Aydemir'e göre: *“Enver, Talat ve Ahmet Cemal Paşalarla, Beyrut Valisi Azmi, Eski Polis Müdürü Bedri, Dr.Nazım, Dr.Bahaettin Şakir ve Cemal Azmi 8-9 Kasım 1918 gecesi Bir Alman deniz altısıyla İstanbul'dan Karadeniz'e açılmışlardı.”*Aydemir, *Makedonya' dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, ss.493-494.

²⁹ O zaman merkezi Şam olan ve kuzeydeki Halep vilayetiyle hududu, Lazkiye'nin hemen kuzeyinden doğuya doğru uzanan hatta dayanan Şam vilayetine, “Suriye vilayeti” denirdi. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.65.

doğumlulardan, iyi zabitan kumandasında, iyi kıta'lar teşkiline çalışılmalı ve şimdiden vazifeleri hakkında vazih(açık) talimatlar verilmelidir..."³⁰

Harbiye Nezareti'ne aynı gün şifreli telgraf çeken Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi'nin 16.maddesinde yazılı Kilikya hududunun açıklığa kavuşturulmasını istiyordu. "...Suriye ile terk ettiğimiz ve bizimle irtibatı olan hiçbir kıta'a yoktur. Hicaz'da bir Kuvvei Seferiyemiz (savaş kuvveti) vardır. Onunla telsizle dahi irtibat halinde değiliz, Kilikya havalisinin Adana vilayetinin bir kısm-ı mühimini (önemli bir parçasını) ihtiva ettiği (kapsadığı) malumsa(doğruysa) da hududu meçhuldür(bilinmeyen, belli değildir). Bunun tasrihi (açık açık anlatılması) icap eder(gerekir)..."³¹ İngilizler, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'le yazışmalarında Adana adını kullandıkları halde, Mondros Mütarekesi'nde Kilikya adını yazmışlardır. İngilizler'in elindeki tarihi atlarda Kilikya'nın hududu, Maraş kuzeyinden geçiyordu. Mustafa Kemal, İngilizler'in bu oyununu fark eder ve Hükümet'in dikkatini çeker.³² Ahmet İzzet Paşa, 4 Kasım 1918'de Toros ve Amanos Tünelleri, 5 Kasım 1918'de Kilikya ile ilgili sorularına şu cevapları verir:

*"...Mütareke metninde yalnız Toros Tünelleri gösterilmiştir. Eğer, İngilizler Amanos Tünelleri'ni de işgal etmek isterlerse, Mütareke metninde Toros'un gösterildiğini, bahisle, Amanos'un işgal edilmemesinde ısrar ve keyfiyeti genel karargâha işaret edilir (yazı ile bildirilir). İşgal kuvvetlerinin nereden geldiği ve miktarı İngiliz Komutanlığı tarafından bildirilir."*³³

³⁰ Atatürk'ün *Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* (ATTB), ss.16-17; Hacettepe Üniversitesi, a.g.e., ss.137-138. Mustafa Kemal'in, bu emri verdiği 3 Kasım 1918'de The New York Times Gazetesi'nde Türkler hakkında şu yazı yayımlanmıştır: "...Türkler, katliam ve yaymaya dayanan hakimiyetlerinin sonsuza kadar sürmeyeceğini bildiklerinden ve kendilerini savunma yönünden en emin bölge olarak güneyi gördüklerinden, 'Şam elden giderse (1 Ekim 1918'de gitmişti) bizde biteriz' anlamına gelen bir sözü söylemişlerdir. Bu gelişmelerden sonra dünyanın en verimli bölgelerinden birini 500 yıldır işgal ederek bu bölgelere katliam ve yağmadan başka hiçbir şey yapmayan bu vahşi insanlara kimsenin yardım elini uzatacağını sanmıyoruz. Böyle bir yardıma kalkışan kimse yanlış ata oynamış olacaktır. Zira Türkler'in dünya siyaset tarihindeki sayfaları kapanmak üzeredir." Sinan Meydan, *Atatürk ile Allah Arasında*, 2.b., İstanbul, İnkılap Kitabevi Yayınları, 2009, s. 956.

³¹ K.5, G.7, B.7-1;7-2; Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, s.15.

³² Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.65. Kilikya tarihi adı genellikle, Anadolu'nun güneyinde Adana, İçel (Mersin) illeriyle, Konya güneyini ve Antalya doğusunu kapsardı. Fransız Albayı E.Bremond "*La Cilicie en 1919-1920*" adlı eserinde Kilikya terimini: "*Toros, Amanas ve Akdeniz arasında ve bunları kapsayan bir üçgen*" olarak belirtmiştir. Cebecioğlu, a.g.e., s.94.

³³ a.g.a., K.5, G.12, B.12-1. Osmanlı Heyeti, Mondros Mütarekesi'ni imzalarken, Boğazlar hariç olmak üzere, Osmanlı topraklarının işgal edilmeyeceğini ve ateşkesin imza

“Suriye’deki garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten(ilersini düşünerek) yazılmıştır. Herhalde bu anda cephede bulunan kıta’ların terhisi mevzu bahis değildir. Suriye’de terk edilmiş bir kıta’ olmadığından, bu maddenin Yıldırım Grubuna şümülü (kaplama) yoktur. Şimdiye kadar Yıldırım Grubu emrinde bulunan Hicaz Seferi Kuvvetine ve Birinci Mürettep Kuvvete (Maan havalisindeki kıta’ a) Mütareke’nin kendilerine ait maddesi hakkında, Yıldırım Grubu Komutanlığı tarafından emir verilmelidir...Kilikya’nın hududu, icap ederse bildirilecektir.”³⁴

Kafkas Cephesi’nde Mustafa Kemal’in 2.Ordu Komutanlığını yapan ve bu görevi ona teslim eden Ahmet İzzet Paşa, çok ihtiyatlı bir düşünce yapısına sahipti. O’nun İngilizler’le savaşı sürdürmek istemesinden korkuyordu. Mustafa Kemal, ikna olmayınca, 5 Kasım 1918’de, Sadrazam Ahmet İzzet Paşaya şu telgrafi çekiyordu:

“...Toros Tünelleri işgal kuvvetlerinin miktarı, İngiliz Komutanlığı tarafından bildirilir buyruluyor. Bu kuvvet mesela, icabında Anadolu’yu kendi egemenliği altına geçirecek derecede dahi olsa müsaade edilecek midir?..Garnizonların teslimi maddesi ihtiyaten yazılmış maddedir buyruluyor ve müteakip cümlelerle, cephelerde bulunan kıta’ların bu hususla alakası olmayacağı izah ediliyor. Acizlerinin telakkiyatıma (anlayışına) göre, bu maddenin İngilizler tarafından bizi işgal (aldatma) için yazdırılmış olduğuna, Osmanlı murahhaslarının (delegelerinin) imza ettikleri Mütareke şartlarının taraflarca başka başka telakki (görüş, değerlendirme) edildiğine şüphe kalmamıştır...Pek ciddi ve samimi surtelâkkiyet ve tefehhümatı (anlamalarını) izale (giderecek) edecek tedbirler alınmadıkça, orduları terhis edecek ve İngilizler’in her dediklerine boyun eğecek olursak, ihtirasatın (aşırı istek duyma) önüne geçmeye imkân olmayacaktır.”³⁵

Ahmet İzzet Paşanın, Mondros Mütarekesi’nin 10.maddesindeki Toros Tüneli’yle 16.maddesindeki Kilikya bölgesinin hududu hakkında verdiği cevaplardan, Mustafa Kemal’in ikna olmadığı anlaşılmaktadır. Ahmet İzzet Paşa, İngilizler’in gerçek niyet ve maksadını uygun şekilde değerlendirememiş, Mustafa Kemal’e oyalayıcı cevaplar vererek, Osmanlı İmparatorluğu’nun çıkarlarını adeta göz ardı edercesine Rauf Beyin Amiral Calthrope’un sözlerine güvenerek imzaladığı Mondros Mütarekesi’nin şartlarını yorumlamakta yanılmıştır. Ancak, Mustafa Kemal’in endişe duyduğu bütün konular, kısa zamanda İngilizler tarafından uygulama alanına

tarihindeki ileri hatlarımızın, mütareke hattı (yani ülke sınırı) olarak kabul edileceğini ümit etmekteydi. Tuncoku, a.g.e., s.50.

³⁴ a.g.a., K.5, G.14, B.14-1.

³⁵ a.g.a., K.5, G.14, B.14-2; Atatürk, *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, ss.18-19; Volkan, a.g.e., Çetiner, a.g.e., s.28; Atay, *Çankaya*, 159; Kinross, a.g.e., s.166.

konulmaya başlayacaktır. Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthrope, ülkesi adına Rauf Beyi (Orbay) ikna ettiği teminatlarla sanki ileride uygulanacak İngiliz planının emarelerini de vermiştir.³⁶

4. Mustafa Kemal'in İskenderun'un İşgaline Tepkisi

İskenderun, Hatay (Antakya)'ın güneyinde bulunan İngiliz birliklerinin Kilikya (Adana)'ya intikalini sağlayacak, en kısa güzergâh üzerinde bulunuyordu. Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi şartları hakkındaki endişeleri, İskenderun üzerinde de görülmüştür. Bir Fransız torpidosu komutanı, 3 Kasım 1918'de İskenderun Limanı'na gelerek, Mondros Mütarekesi'nin 2.maddesi gereğince, torpilleri tarayacağını ve şehre bir müfreze çıkaracağını söylemiş, Liman Reisi Hakkı Bey, durumu Mustafa Kemal'e bildirmiştir.³⁷ Mustafa Kemal, bu isteği, Sadrazam Ahmet İzzet Paşaya şöyle rapor etmiştir: "...Mütareke şartlarının 2.maddesinin harfiyen (aynen) tatbiki tabiyse (gerekliyorsa) de, bu münasebetle karaya asker çıkarılmasına dair Mütareke'de bir kayıt bulunmadığından müsaade edilmemiştir." ³⁸Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, bunun üzerine 3 Kasım 1918'de, uygulanacak hareket tarzı hakkında: "...Şayet şehre ısrar ve cebren (zorla) girmeye kalkarlarsa, üzerimize ateş etseler dahi, tarafımızdan katiyen ateş edilmeyerek şehre girmelerine müsaade edilecek ve derhal durum İngiliz Başkomutanlığı nezdinde protesto edilecektir..." cevabını

³⁶ Mondros Mütarekesi zaıbtlarına göre: İngiliz Heyeti Başkanı Amiral Calthrope, Rauf Beye (Orbay) Mondros Mütarekesi'ni imzaladığı takdirde aşağıdaki hususların teminatını vermiş bulunuyordu:

"1) İstihkâmların İngiliz ve Fransız askerlerinin dışında başkaları tarafından işgal edilmemeleri, bir miktar Türk askerinin de kalması, Yunan askerlerinin İstanbul ve İzmir'e girişlerinden sakınılması."

"2) Müttefikler esirlerinin İstanbul'a toplanmayıp, yakın mahallerdeki İtilaf komutanlarına teslimi."

"3) Müttefikler tebaasının can ve malları muhafaza edildikçe, İstanbul'un işgal edilmeyeceği."

"4) Araplar tarafından kuşatılan Türk garnizonlarının İngiliz komutanları tarafından teslim alınacağı."

"5) Altı vilayet (Van, Diyarbakır, Erzurum, Bitlis, Sivas ve Elazığ) hakkındaki maddenin (24.madde) gizli kalmasını, Ermenileri ayaklandırmamak bakımından faydalı bulan Amiral Calthrope, bunu Wilson Prensipleri'ne uygun bulmadı."

"6) Erzak ve Levazımın İtilaf subayları tarafından kontrol edilmesi." Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.V, 1918 Yılı Hareketleri, s.214; Çetiner, a.g.e., s.30.

³⁷ a.g.a., K.67, G.66, B.66-5.

³⁸ a.g.a., K.67, G.66, B.66-5.

vermişti.³⁹ Genelkurmay Başkanlığı Mustafa Kemal'in endişelerini hala anlamamış olacak ki, 5 Kasım 1918'de İtilaf Kuvvetlerinin İskenderun Limanı'yla Halep-İskenderun yolundan istifade etmelerini emretmiştir:

“...Mütareke bir hayli mevaddı (maddeleri) tadil ederek, vaktin darlığına mebni(vaktin darlığından dolayı) bize yalnız şifaen (sözlü) izahat ve teminat verebilen İngiliz murahhasının (delegesinin) bu centilmenliğine mukabil bir cemile (yaranmış) olmak ve Yunanistan'ın saha-ı faaliyete (etkinlik alanına) çıkarılmamasını temin ve teshil etmek (Kolaylaştırmamak) üzere, İskenderun Limanı'ndan İngilizler'in erzak vesaire nakliyatı hususunda istifade ve İskenderun-Halep yolunu tamir edebilmelerine müsaade ettim ve Amirale de yazdım. Bundan ordunun vaziyetince de bir mahzur (sakınca) görmüyorum. Bu limandan ve yoldan istifadelerini temin etmekle İskenderun Limanı ve şehri gene bizde kalacak, hükümet-i askeriye (askeri hükümet) ve mülkiyemiz (memur), hülasa her şeyimiz yine yerlerinde bulunacak, onlar yalnız istifade edeceklerdir. Keyfiyetin (durumun) taraf-ı âlinizden (yüksek,yüce tarafınızdan) İngiliz Suriye Ordusu Komutanlığına iblağı (ulaştırılma, duyurma) mütemennadır(istenendir).”⁴⁰

İngilizler'in İskenderun'u ve İskenderun-Halep yolunu işgal etmeleri halinde, Halep kuzeyindeki birliklerimizin Anadolu'yla irtibatı kesilmiş olacaktır. Mustafa Kemal, 5 Kasım 1918'de, 7.Ordu Komutanlığına: “...İngilizler'in çeşitli bahanelerle İskenderun'a asker çıkararak, 7.Ordu kıta'larını zor duruma sokmak istediklerini anladığını, buna meydan vermemek üzere, 20.Kolordunun harekâtı son buluncaya kadar 3.Kolordunun, İngilizler'in İskenderun'a kuvvet çıkarmasına, gerekirse ateşle mani olunmasını ve 7.Ordu Karargâhının hemen Adana'ya intikal etmesini” bildirmiştir.⁴¹ Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi şartlarını

³⁹ a.g.a., K.67, G.66, B.66-4.

⁴⁰ a.g.a., K.67, G.70, B.70-1; Atay, Çankaya, ss.159-160; Kinross, a.g.e., s.166.

⁴¹ Brock, a.g.e., s.227. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.75.Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, daha sonra Ahmet Sedat Paşanın (Sedat Doğruer)*Yıldırımın Akıbeti* adlı kitabını titizlikle incelemiş, 305 ve 306. sayfalarında: “İngilizler'in, Halep yöresindeki Ordularını beslemek için, İskenderun'dan yararlanmak istediklerini belirten Sadaret (İstanbul Hükümeti) emrine karşılık, İskenderun'a hangi neden ve bahaneyle asker çıkarılmasına girişecek İngilizler'e, ateşle karşılık verilmesini emrettim!” yazılmış olan sayfa boşluğuna “hain” notunu düşmüş, 193, 194, 196, 197, 200, 201, 204, 206, 215, 244, 245, 279, 296-304, 307 ve 308.sayfalarda da özel işaretler kullanmıştır. Gürbüz D.Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, “Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düşüğü Notlar ile”, “Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983,ss.459-461. Mustafa Kemal, 20-22 Ekim 1919'da İstanbul Hükümeti adına görüşeceği Ahmet İzzet ve Salih Paşalara oldukça anlamlı ifadeler kullanacak, hatta onları tanımadığını ifade ederek, kendilerini

uygulatmadan birliklerini elinde bulundurmak istiyordu. 20.Kolordu büyük kısmı gece yürüyüşle Antakya-Der el cemal-Ahtarın hattından geri alınarak, Katma ve Subaşı bölgesinde toplanmış, 7.Ordunun gerisinin kesilerek imha veya esir edilmesi ihtimali ortadan kalkmış, Yıldırım Ordular Gurubunun gerisi Anadolu'ya dayanarak emniyete alınmıştır. Mustafa Kemal, 6 Kasım 1918'de Mondros Mütarekesi şartlarında açık olarak belirtilmediği halde, İtilaf Devletleri'nin istekleri, Ahmet İzzet Paşanın bu istekleri kabul etme eğilimi karşısında, düşüncelerini şöyle rapor etmiştir:

“...İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarmaya teşebbüs edecek İngilizler'e ateşle karşı konmasını ve 7.Orduya hâlihazır bulunulan hatta gayet zayıf bir ileri karakol tertibatı bırakarak, büyük kısmı Katma-İslâhiye istikametine hareketle Kilikya hududuna girmesini emrettim. İngilizler'in kandırıcı muamele, teklif ve hareketlerini İngilizler'den ziyade muhik (haklı) ve nazik gösterecek ve buna mukabil cemile (yaranma) ibrazımı (gösterme) mutazammın olacak (kapsayacak, yüklenecek) emirleri tatbik etmeye yaradılışım elvermediğinden, hâlbuki Başkomutanlık Genelkurmay Başkanlığının düşünceleri doğrultusunda hareket edemediği takdirde birçok töhmet altında kalacağım tabii olduğundan, komutayı hemen teslim etmek üzere, yerime tayin edeceğinize zata ivedi tebliğini hassaten(bilhassa) istirham (merhamet dileme, yalvarma) eylerim.”⁴²

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal arasında cereyan eden oldukça sert ifadelerin kullanıldığı bu yazışmalardan sonra, Genelkurmay Başkanlığı, Yıldırım Ordular Grubu ve 2.Ordu Komutanlığının lağvedilerek, 7.Ordu Komutanlığının doğrudan Genel Karargâha bağlanmasını istiyordu. Buna karşılık, Mustafa Kemal, 2 ve 7.Ordu Karargâhlarının lağvedilerek, kolorduların doğrudan Grup Komutanlığına bağlanmasını ve Yıldırım Ordular Grubu unvanının “Yıldırım Grubu” şeklinde değiştirilmesini teklif ediyordu.⁴³ Mustafa Kemal: *“Halen, emrime verilmiş olan kıta'ların işlerindeki selameti düşünerek, yeni teşkilat hakkındaki nezaret emrini tatbikte mazurum (özrü olan), 3 Kasım 1918 tarihli maruzatım veçhiyle ‘Yıldırım Grubu’ ismi altında teşkilatın tatbikine müsaade buyrulmadığı takdirde, sizin isteklerinize uyan teşkilatı uygulayacak komutanın tensip (uygun) buyuracağınız zata(kişiye) verilmesini istirham eylerim”* diyordu.⁴⁴ Ahmet İzzet Paşa: *“...Grubun lağv emri tatbik edilecektir. Alıkonması uygun*

Ankara'ya götürecektir. Geniş bilgi için bk. Refik Turan ve diğerleri, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, ss.115-117.

⁴² a.g.a., K.67, G.70, B.70-2; Atatürk, *Atatürk'ün Tamim,Telgraf ve Beyannameleri*, ss.19-20; Atay, *Çankaya*, s.160; Kinross, a.g.e., s.167.

⁴³ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.76.

⁴⁴ a.g.e., s.76.

görülen karargâha 7.Ordu Karargâhı unvanı verilecektir. Gruptaki müfettişlerin ve diğer şahısların 7.Ordu unvanıyla elde ettikleri hukuk saklı olduğundan zamanında hizmetten çekilmeleri aynen kabul edilir” diyerek, adeta Mustafa Kemal’e rest çekiyordu.⁴⁵ Ahmet İzzet Paşa, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı Karargâhının lağvedilmesinde ısrar ediyor, Mustafa Kemal’i istifaya zorluyor, böylece ondan kurtulmak istiyordu.

Amiral Calthrope’un yanındaki irtibat subayı Deniz Yüzbaşı Şefket imzasıyla gelen telgrafta: “Britanya (İngiltere) Hükümeti’nden aldığım talimata tevfiikan (uygun olarak) Mütareke’nin 7, 10 ve 16. maddeleri gereğince, İskenderun Komutanı’nın, General Allenby tarafından kendisine bildirilecek müddet zarfında (yer ve zamanında), şehri teslim etmesini, aksi takdirde mezkûr (adı geçen) generalin şehri zorla işgal edeceğini zatınıza (şahsınıza) teklif ve komutana talimat verilmesini talep ederim” yazıyordu.⁴⁶ İngilizler, Mustafa Kemal’in düşüncelerini teyit eden, İskenderun’un teslimi hakkındaki isteklerini nihayet bildirmişlerdi. İngilizler ve Fransızlar, Rauf Bey (Orbay)’in imzaladığı Mondros Mütarekesi şartlarını ihlal etmeye başlamışlardı.⁴⁷ Ahmet İzzet Paşa, 8 Kasım 1918’de, Mustafa Kemal’e: “Şehri teslim teklifine hak ve salahiyetleri yoksa da, İskenderun şehri için Mütareke feshedilemeyeceğinden, müracaat halinde şehrin tahliye (boşaltılması) ve teslim edilmesini” emretmiştir.⁴⁸ Mustafa Kemal, 8 Kasım 1918’de İskenderun’un boşaltılmasıyla ilgili, Sadrazam Ahmet İzzet Paşadan aldığı emri, 15 ve 20. Kolordularla, 41.Tümen ve Adana vilayetine tebliğ etmiş, ancak, İskenderun’un verilmesinin mahzurlarını şu raporla bildirmiştir:

“...İngilizler’le yapılan Mütareke’nin imzalanmış şekli, Osmanlı Hükümeti’nin selametini içerecek mahiyette değildir. Mezkûr maddelerin şüpheli ve müspet manalarının bir an evvel tespit edilmesi lazımdır. Yoksa İngilizler’in isteklerine bugüne kadar olduğu gibi mukabelede devam bulunduğu takdirde, Payas-Kilis hattına kadar olan araziye isteyen İngilizler’in yarın Toros’a kadar olan Kilikya muntikasını ve daha sonra

⁴⁵ a.g.a., K.67, G.71, B.71-1.

⁴⁶ a.g.a., K.67, G.75, B.75-2.

⁴⁷ Rauf Bey (Orbay) anılarında, İngilizler’in Mondros’ta kendisini aldattıklarını ve verdikleri sözlerinde durmadıklarını şöyle anlatmaktadır: “Kırım Savaşları’ndan beri İngilizler’in ve Fransızlar’ın yalnız ahitlerine (antlaşma) değil, vaatlerine (söz verme) de sadık milletler oldukları hakkında milletimizde umumi bir kanaat vardı. Bu kanaate ben de iştirak ediyordum. Ne yazık ki, bu fikir ve kanaatlerimizde yanlışlık. Mütareke’nin hemen ertesi günleri, gördüğümüz hareket tarzlarıyla tamamıyla hayal kırıklığına uğradık!..Rızalarıyla kabul ettikleri şartlara,hiçbir makul sebep olmaksızın riayet etmediler ve Mütarekename ‘yi yırtıp parçaladılar!..” Çetiner, a.g.e., ss30-31.

⁴⁸ a.g.a., K.7, G.21, B.21-2; a.g.a., K.67, G.72, B.72-1.

Konya-İzmir hattının işgalinin lüzumlu olduğu tekliflerinin birbirlerini takip edeceği ve sonuçta Ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi, hatta Bakanlar Kurulunun Britanya Hükümeti tarafından seçilmesi lüzumu gibi tekliflerin karşısında kalınmak durumunda bulunulacaktır. Şahsen, her ne hal ve durumda bulunursam bulunayım, doğruluğuna kani olduğum bu hususu icap edenlere arz etmeyi memleketin selameti bakımından uygun bulurum. Bunların söylenmemesine yaradılışım mani olur. İskenderun bölgesinde bulunan 41.Tümenin hemen Payas'a çekilmesini ve İskenderun'un teslimi için icap eden tedbirlerin alınmasını, İskenderun-Halep şosesinin keşfine müsaade olunmasını emrettim. İngiliz Başkomutanlığının İstanbul'a yaptığı bildirilen müracaatı tarafınızdan gelecek cevapta, emir buyurularsa kıtaatımızı Payas-Kilis hattı kuzeyine dahi çekmek için şimdiden tedbir alındığı arz olunur.”⁴⁹

Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal, Sadrazam Ahmet İzzet Paşayı ikna edemeyince, askerliğin gerektirdiği “amirlerin emirlerine mutlak itaat” kuralına uyarak İskenderun’u İngilizler’e teslim etmek zorunda kalmıştır.⁵⁰ İskenderun’un teslimiyle ilgili protokol: “İskenderun’un civarı, 9 Kasım 1918’den itibaren Osmanlı Ordusu tarafından tamamen boşaltılacaktır... 10 Kasım 1918 saat 08.00’de Amanos dağları ve İskenderun Körfezi’yle çevrili bölgeyle Payas’a kadar olan arazi Osmanlı Ordusu tarafından boşaltılacak, bu saatten sonra yakalanacaklar harp esiri sayılacaklar ve düşmanca davrananlar kurşuna dizilecektir. Tahliye edilen yerlerdeki orduya ait malzeme yerinde bırakılacak ve sonra haklarında muamele yapılacaktır...” şartlarını kapsamaktaydı.⁵¹ Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanlığına: “İskenderun, 9 Kasım 1918’de, 15 kişilik bir İngiliz kıtası tarafından işgal edilmiştir. İngilizler yalnız şehri işgal etmekle kalmamışlar, aynı zamanda şehri Anadolu’ dan tecrit etmişlerdir (ayırılmışlardır). 41.Tümen Payas ve kuzeyine alınmış, Antakya’da bırakılan bir bölük de, Reyhanlı üzerinden 24.Tümene katılmıştır” raporunu göndermiştir.⁵² İngilizler, Mondros Mütarekesi şartları kapsamında bulunmadığı halde, Mustafa Kemal’i ikna edemeyince, Ahmet İzzet Paşayı kullanarak İskenderun’u ele geçirmeyi başarmışlardır. Ahmet İzzet Paşa,

⁴⁹ a.g.a., K.5, G.27, B.27-1; a.g.a., K.67, G.73, B.73-1; Atatürk, *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, ss.21-22; Atay, *Çankaya*, ss.162-163; Hacettepe Üniversitesi, a.g.e., s.138; Atay, *Atatürk’ün Anıları*, ss.99-100.

⁵⁰ İngilizler, Mondros Mütarekesi Şartlarına aykırı olarak Filistin Cephesi’nde İskenderun sancağı, Irak Cephesi’nde Musul vilayeti için bileşik kaplar esasına göre, aynı taktiği, eş zamanlı olarak uygulamışlar ve bu bölgeleri mütareke imzalandıktan sonra işgal etmişlerdir. Kinross, a.g.e., s.168. Musul’la ilgili belgeler için, bk. a.g.a., K.1, G.6, B.6-1; 6-7; 6-9.

⁵¹ a.g.a., K.5, G.29, B.29-1.

⁵² a.g.a., K.5, G.27, B.27-1.

Mustafa Kemal'in, İngilizler'le Fransızlar'a karşı mücadeleye devam etme azim ve kararlılığı karşısında, Mondros Mütarekesi şartlarını ihlal edeceğinden korkarak, 7 Kasım 1918'de, Yıldırım Ordular Grubu Karargâhını ve 7.Orduyu lağvetmiştir. Bu suretle, Mustafa Kemal, 31 Ekim 1918'tesim aldığı Yıldırım Ordular Grubunu sadece bir hafta süreyle sevk ve idare etmiştir.⁵³

2.Ordu Komutanlığından Filistin Cephesi'ne atanan Mustafa Kemal, Bağdat seferi için teşkil edilen Yıldırım Ordular Grubunun 7.Ordusunu İstanbul'da kurmuş, bu orduyu Halep'e intikal ettirmişti. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'la anlaşamayan Mustafa Kemal, istifa ederek, İstanbul'a gitmiş, 7.Orduyu Fevzi Paşaya (Çakmak) teslim etmiş, Mareşal Falkenhayn'ın yerine Mareşal Liman Von Sanders atandıktan sonra 7 Ağustos 1918'de aynı Orduyu tekrar teslim alarak, 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet ve 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşayla birlikte Yafa-Kudüs hattının kuzeyinden (Nablus Meydan Muharebesi) itibaren, Batı Şeria, Doğu Şeria (Ürdün'ün batı bölgesi) ve Suriye'de muharebe ederek, Milli Mücadele esnasında adı Misak-ı Milli olacak sınırlara çekmeyi başarmıştır. Ahmet İzzet Paşa, Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin tek düzenli silahlı gücünü lağvetmişti. Mustafa Kemal, bu sırada, Türk sınırlarını koruma çabası içindeydi. Ordularını dağıtma konusunda verilen emre iki nedenle uymak istemiyordu. Birinci neden, birliklerini düşmana karşı kullanmak istemesiydi. İkinci nedense, Anadolu'dan ayrılma konusundaki isteksizliğiydi. Her iki neden de, ulusal bir direnişi örgütlemek amacıyla yönelikti. Fakat sonunda, ordular ve orduların kalıntıları da dağıtılmıştır.⁵⁴

Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in, Osmanlı'yı Birinci Dünya Savaşı'na sokan Talat, Enver ve Ahmet Cemal Paşaların yurt dışına kaçışına Hükümet'in göz yumduğu gerekçesiyle kabinede ısrarla değişiklik

⁵³ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.VI, İstanbul, Güven Yayınevi, 1972, s.358; Turan, a.g.e., s.101; Tuncoku, a.g.e., s.34; Tezer, a.g.e., ss.171-172; Volkan, a.g.e., s.155; Çetiner, a.g.e., s.28; Tansel, a.g.e., c.I, s.47; Nedim, a.g.e., s.160; Kutay, a.g.e., s.251; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.317.

⁵⁴ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, c.I, 5.b., İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları, 1985, ss.85-86; Kinross, a.g.e., s.167. Mustafa Kemal Paşa, Türk milletini kurtarmak yolundaki kararını, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, Liman Von Sanders'in yerine Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olarak atandığı zaman vermiştir. Milli Mücadele'nin, Birinci Dünya Harbi'nden sonra Filistin Cephesi'nin devamı olarak, önce Adana, Antep, Maraş ve Urfa'da başlamış olması ve Mustafa Kemal Paşanın, Kurtuluş Savaşı'nı Filistin Cephesi'nde Komutanlığını yaptığı Yıldırım Ordular Grubunun Komuta Heyeti ve Kolordularına dayandırmış olması, O'nun bu düşüncesinin en belirgin kanıtlarıdır. K.5, G.113, B.113-1; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.II, Ks.1, *Batı Cephesi*, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1963, s.37; Ateş, a.g.e., ss.101-102.

yapılmasını istemesi üzerine, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 8 Kasım 1918'de istifa etmiş, yerine Tevfik Paşa geçmiştir.⁵⁵ Yıldırım Ordular Grubu Karargâhıyla 7.Ordunun lağvedildiği ve Mustafa Kemal'in Harbiye Nezareti Karargâhına verilmiş olduğu emri, 10 Kasım 1918'de Adana'ya ulaşmıştır.⁵⁶ Mustafa Kemal, 10 Kasım 1918'de Adana'dan trenle hareket etmiş⁵⁷ ve 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiştir.⁵⁸ İstanbul Limanı'nda bulunan düşman savaş gemilerini⁵⁹ üzüntüyle seyreden Mustafa Kemal, yaveri Cevat Abbas'a ,*"Geldikleri gibi giderler!"* demiştir.⁶⁰ Amiral Cathorpe'un, Rauf Bey'e verdiği gizli mektupta belirtmiş olduğu garantiler, İtilaf Devletleri tarafından, 13 gün sonra ihlal edilmiştir. Rauf Bey, Mondros Mütarekesi' ni imzalarken, resmi olmayan bu belgeye inanmış, *"İstanbul'a bir tek düşman*

⁵⁵ Nurettin Gülmez , *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999, s.458; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.240; Tansel, a.g.e., c.I, s.47-50; Armstrong, a.g.e., s.77; Hacettepe Üniversitesi, a.g.e., s.137.

⁵⁶ Tezer, a.g.e., ss.174-175. Mustafa Kemal Paşadan bölge sorumluluğunu alan, 2.Ordu Komutanı Nihat paşa da: *"İtilaf Kuvvetleri Payas-Kilis hattını geçerse, silahla karşılık verileceğini"* bildirmiş, Harbiye Nezareti silahla karşılık vermeyi uygun bulmamış, 22 Ocak 1919'da kendisini Konya'dan İstanbul'a çağırılmış, yerine Filistin Cephesi'nde birlikleri imha veya esir olduğu için, İstanbul'a gönderilen eski 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşayı atamıştır. a.g.a., K.67, G.86, B.86-1.

⁵⁷ Yıldırım Ordular Grubunun lağvedilerek, Mustafa Kemal Paşanın Adana'dan İstanbul'a hareket ettiği gün olan 10 Kasım 1918'de The New York Times Gazetesi'nde Türkler hakkında şu makale yayımlanmıştır: *"...Yüzyıllardan beri kendi kendilerini yönetmekten dahi aciz olduklarını bütün dünyaya göstermiş olan Türklerin, kendilerinden her bakımdan üstün azınlık halklarını yönetmeleri beklenemez. Türkler bugüne dek yalnızca askeri alanda başarı sağlayabilmişlerdi. Çağımızın gelişmeleri onları bu alanda da saf dışı bırakmıştır..."* Meydan, a.g.e., ss.956-957.

⁵⁸ Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, c.I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2000, s.161; Sina Akşin, a.g.e., s.82; Kutay, a.g.e., s.247; Baki Kurtuluş, *Gençlik Ansiklopedisi*, c.III, Ankara, Kurtuluş Yayınları, 1964, s.275; Volkan, a.g.e.,s.155; Kinross, a.g.e., s.171; Atay, *Çankaya*, s.141.

⁵⁹ İtilaf Devletleri Donanması: 22 İngiliz, 17 İtalyan, 12 Fransız ve 4 adet Yunan gemisinden oluşuyordu. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.60; Çetiner, a.g.e., s.38; Brock, a.g.e., s.229; Şimşir, a.g.e., s.57. Fahri Blen'e göre: İtilaf Devletleri Donanması, 15 muharebe gemisi, 11 kuruvazör, 29 muhrip ve 6 deniz altı olmak üzere 61 adet savaş gemisinden oluşmaktaydı. Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, 1918 Yılı Hareketleri, s.226; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.240.

⁶⁰ Cevat Abbas Güreer, *Ebedi Şef, Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, İstanbul, 1939, s.165; Tuncoku, a.g.e., s.34; Tansel, a.g.e., c.I, s.81; Çankaya, a.g.e., s.23; Refik Turan, a.g.e., s.101; Çetiner, a.g.e., s.39; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.523; Volkan, a.g.e., s.155; Kinross, a.g.e., s.171.

askeri çıkmayacaktır demecini vermiş...ama çok geçmeden gerçekten ne kadar kötü şekilde aldatıldığı ortaya çıkmıştır!..”⁶¹

Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi'ni siyasi bir yenilgi olarak değerlendirmiş, İstanbul'un işgalinden sonra 16 Kasım 1918'de Pera Palas Otelinde gazetecilerle yaptığı konuşmada: *“En iyi politika, en çok kuvvetli olmakla mümkündür. En çok kuvvetli olmak demek ise, manen, ilmen, fennen, ahlaken kuvvetli olmak demektir. Askeri kuvvet en sonda gelir. Yukarıda sayılan meziyetler, bir millette mevcut değilse, bu milletin bütün fertlerinin en son silahlarla donanmış olması hiçbir şey ifade etmez. Bugünkü topluluklar içinde insan olarak yer alabilmek için, elbette elde silah olması yeterli değildir”* demiştir.⁶² Mustafa Kemal, Vakit Gazetesi Muhabiri'nin 18 Kasım 1918'de; *“İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'ni tatbik tarzlarına ne mana (anlam) vermek lazımdır?”* sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“...Hükümetimizle mütareke akdeden (yapan) devletlerin ve bu devletler namına (adına) mütareke şartnamesini yapan Britanya (İngiltere) Hükümeti'nin Osmanlı'lara karşı olan hüsnüniyetlerinden (iyi niyetlerinden) şüphe etmek istemem, eğer mezkur (adı geçen) şartname ahkâmının (buyruklarının) tatbikatında suitefehhümü mücip (sebeplere) olacak cihet (yön, ilgi, bahane) görülüyorsa bunun sebebini derhal anlamak ve muhataplarımızla anlaşmak lazımdır. Bittabi (tabiyatiyle) bu vazife hükümetlere terettüp eder (gerekir, düşer). Benim bildiğime göre, Hükümetimiz bu bapda (hususla) icap eden (gerekli) teşebbüsatta (girişimde) bulunmuş ve bulunmaktadır.”

“Yalnız benim anlayamadığım bir cihet (sebeplere) varsa...bu teşebbüsata (girişime) neden milleti tatmin edici netayiç (sonuç) vermemektedir? Buna sebep olarak şimdi hatırıma gelen nokta şudur: İki hükümet ricali (mevki sahibi kimseleri, yetkilileri) beyninde bilmüzakere (muhakeme) takarrur (karar verme) ettirildikten sonra, emr-i icrası (icra emri) lazım gelen hususat (gerekli hususlar), askeri kumandanlara terk olunur (devredilir, verilir). Halbuki bu hususta askerler değil, diplomatlar hal-i faaliyette (faaliyet durumunda) bulunmak lazımdır (bulunmaları gerekir). Bu hususta millete terettüp eden (ait olan) vazife ne olabilir? Malumualiniz millet doğrudan doğruya umur-u devlete (devlet işlerine) karışmaz. Vekilleri olan Heyet-i Mebusan'ın idimadına mazhar (şerefli, güvenini kazanmış) bir hükümetin netice-i icraarına (icrasının sonucunu) intizar (adama, sözleşme, bekleme) eder. O halde bu hususta milletin en büyük vazifesi mebusları

⁶¹ Çetiner, a.g.e., s.30-31.

⁶² Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, s.81; Çankaya, a.g.e., s.24.

vasıtasıyla, her suretle şayan-ı emniyet ve itimat bir hükümetin mesned-i kuvasını (dayanak kuvvetini) teşkil etmektir.”⁶³

Mustafa Kemal, Pera Palas'ta bir kaç gün kalacak, buranın kozmopolit havasından sıkılacak, önce bir tanışının evine çıkacak, sonra da Şişli'deki evini kiralayacaktır. ⁶⁴Mustafa Kemal'in İstanbul'daki günleri, ⁶⁵ eski silah arkadaşlarıyla görüşerek, geçer. ⁶⁶ Bugün Atatürk Müzesi olarak bulunan Şişli'deki evi, Anadolu'dan gelen subayların bir uğrak yeri haline gelir. ⁶⁷ İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkenti İstanbul'a gelmelerinden sonra, şehir tam bir karışıklık içine girer. Galata Köprüsü'nün bir yakasında (Eminönü'nde) “Türk İstanbul” derin bir üzüntü ve sessizliğe gömülmüşken, köprü'nün öte yanında (Beyoğlu'nda) müttefik askerleri ve kumandanlarına yaranma yarışı başlar. ⁶⁸

Mustafa Kemal, 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanından itibaren, Birinci Dünya Savaşı'na son veren Mondros Mütarekesi'ne kadar, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi ve askeri olayların fiilen içinde bulunmuştur. Filistin Cephesi'nde, muharebe sahasında kazandığı tecrübeler, Araplar'ın gösterdikleri düşmanca davranışlar, İngilizler'in Mondros Mütarekesi uygulamasındaki politik oyunları, Mustafa Kemal'in düşüncelerini derinden etkilemiş, komutanlık, liderlik ve yöneticilik niteliklerini geliştirmiştir. Mustafa Kemal ve silah arkadaşları için, Filistin Cephesi; gelecekte

⁶³ Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.III, 5.B., Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 1997, s.1.

⁶⁴ Brock, a.g.e., s.233.

⁶⁵ Mustafa Kemal'i o günlerde, Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in kızlarından Sabiha Sultan'la evlendirme girişimleri olmuşsa da, Mustafa Kemal olumsuz tavır takınarak bu işi engellemiştir. Volkan, a.g.e., s.163. Geniş bilgi için bk. Çetiner, a.g.e, ss.57-60.

⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa, Fethi bey (Okyar), Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy), Kazım Paşa (Orgeneral Karabekir) ve Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'le Pera Palas Oteli dikkat çektiği için, her akşam başka evde buluşuyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtarılabilceğini görüşüyorlardı. Çetiner, a.g.e., s.46.

⁶⁷ Ateş, a. g. e., s.93; Çetiner, a.g.e., s.48.

⁶⁸ Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.330. Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay), bu sırada Padişah VI. Mehmet Vahdettin'in huzuruna çıkarak: “*Calthrope'un, Mütareke imzalanırken verdiği sözleri tutmadığını her zamanki açık sözlülüğüyle anlatmaya başladı...Güya İstanbul işgal edilmeyecekti fakat İstanbul'a mütemediyen (devamlı) asker çıkıyordu!..Asıl önemlisi, Padişah'a yakın olmaktan başka hiçbir ünü olmayan Damat Ferit Paşa, ülkeye ve Hükümet'e zarar verecek hareketlerin içindeydi...Diğer taraftan, azınlıklarla Müslüman Türkler arasında kanlı olaylar çıkması da muhtemeldi...*” Rauf Beyin ağzından bu sözleri dinleyen Padişah Vahdettin sinirlenerek: “...Millet bir koyun sürüsüdür. Ona bir çoban gerekir. O da benim” demiştir. Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), a.g.e., c.I/I, s.85; Çetiner, a.g.e., s.60; Kinross, a.g.e.,s.171.

başlatacakları Milli Mücadele' nin kadrosunun oluşturulması ve stratejisinin belirlenmesinde tam bir laboratuvar görevi yapmıştır. O, Mondros Mütarekesi'nin uygulamalarını İstanbul'da çok yakından takip ediyor, endişelerinin gerçekleşmeye başladığını görmekten üzüntü duyuyordu. İtilaf Devletleri, çeşitli bahanelerle Mersin, Tarsus, Adana, Toros Tünelleri, Pozantı, Akköprü, Çiftahan, Urfa, Ayıntap (Gaziantep), Maraş ve Musul'u işgal etmişler, Suriye Cephesi' nde Yıldırım Ordular Grubu ve 7.Ordudan sonra 2.Ordunun, Irak Cephesi'nde ise 6. Ordunun lağvedilmesini sağlamışlardır.⁶⁹

Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin, İtilaf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi şartlarına uygun olmayan uygulamaları karşısında, hiçbir tedbir alamamaları üzerine, Mustafa Kemal, süratle Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye başlamanın tek seçenek olduğunu düşünüyordu. O, yaşanan felaketi halka anlatmak ve Milli Mücadele' ye davet etmek istiyordu. Bu sırada, İngilizler'in kışkırtmalarıyla Karadeniz'de bulunan Rumlar, Pontus Rum Devleti'ni kurmak için faaliyete geçmişlerdi. Rum komite ve çeteleri, Türklere karşı yıldırma ve öldürme hareketlerini yoğun bir şekilde sürdürüyorlar, İngilizler ise, bölgedeki asayişsizliğin nedeni olarak Türkler'i gösteriyorlardı.⁷⁰ Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Padişah VI. Mehmet Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa ile görüşükten sonra, Mustafa Kemal'e Samsun ve havalisinde Türkler'in Rum köylerine tecavüz edip etmediklerini incelemek, bölgede asayiş sağlamak, Mondros Mütarekesi şartlarını yerine getirmek amacıyla, 9.Ordu Müfettişliği vazifesini teklif etmiştir.⁷¹ Mustafa Kemal, bu teklifi kabul etmesi üzerine, 30 Nisan 1919'da Padişah'ın emriyle 9.Ordu Müfettişliğine tayin edildi.⁷² Harbiye Nezareti 6 Mayıs 1919'da valilik ve komutanlıklara şu tezkereyi

⁶⁹ Mondros Mütarekesi şartlarını titizlikle uygulamaya başlayan İtilaf Devletleri'nin isteklerine uyularak, Ordu teşkilatları lağvedilerek, yerlerine kolordular teşkil edilecektir. Bu duruma göre; Konya'daki 2.Ordunun yerine 12.Kolordu, Diyarbakır'daki 6.Ordunun yerineyse 13.Kolordu kurulacaktır. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, ss.261-262.

⁷⁰ Sina Akşin, a.g.e., s.242. İngilizler, 9 Mart 1918'de Samsun (Canik)'a 200 asker çıkartmışlardı. Harbiye Nezareti, 11 Mart 1919'da (24 Mart 1919'da) "*Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde bulunan İngiliz memur ve subaylarına her türlü yardım ve desteğin gösterilmesi*" şeklinde bütün valiliklere telgraf çekmişti. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi*, Kutu (K): 14, Belge No (B):49.

⁷¹ Çetiner, a.g.e., s.111. Bernard Lewis'e göre: "*İşgal altındaki Başkent (İstanbul)'ten nasıl ayrılıp Anadolu'ya geçeceği sorunu, beklenmeyen bir şekilde basitleşti. O'nun niyetlerinden habersiz olan Padişah, O'na Anadolu'nun Karadeniz kıyısında Samsun(Canik)'da üstlenmiş Dokuzuncu Ordu (Haziran 1919'da Üçüncü Ordu oldu)'nun Genel Müfettişlik görevini vermeye ikna edildi.*" Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.246.

⁷² Tansel, a.g.e., c.I, S.227.

gönderdi: “Eski Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 9.Ordu Kıtataatı Müfettişliğine tayin olunmuş ve tayin işi Padişah’a takdim kılınmak üzere Sadarete arz edilmiş idi. Kemal Paşanın emri altında bulunacak olan 3 ve 15.Kolorduların muntkalarını içeren Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetleriyle, Samsun (Canik) Sancağı mülki memurlarının Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı icra etmelerinin temin edilmesi ricasıyla”⁷³

Prof. Dr. Sina Akşin’e göre: “Mustafa Kemal için, yetkileri ne kadar geniş olursa olsun, bir askeri müfettişlik hiç de tatmin edici olamazdı. Onun bu müfettişlik işinden yararlanarak, siyasal çalışmalarını Anadolu’da sürdürmek niyeti olmasaydı, bu görevi kabul etmezdi.”⁷⁴ Genelkurmay II.Başkanı Diyarbakırlı Kazım Paşa (Eski Yıldırım Ordular Grubu Kurmay Başkanı), Mustafa Kemal’in isteğiyle ve dikte ettirdiği hususları kapsayacak şekilde 6 Mayıs 1919’da bir yönetmelik (talimat) hazırlayarak, Harbiye Nazırı Şakir Paşaya onaylatmıştır.⁷⁵ Mustafa Kemal, Samsun (Canik)’a

⁷³ Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, c.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 1959, ss.79-80; Refik Turan, a.g.e., s.103. Mustafa Kemal Paşanın atandığı 9.Ordu, 15 Haziran 1919’dan itibaren, 3.Ordu adını almıştır. Yalçın, a.g.e., c.I, s.164.

⁷⁴ Sina Akşin, a.g.e., c.I, s.289.

⁷⁵ a.g.a., K.14, G.57, B.57-1; 57-2; Çankaya, a.g.e., s.27; Ateş, a.g.e., s.96; Shaw, a.g.e., c.II, s. 407, Geniş bilgi için bk. Refik Turan, a.g.e., ss.102-103. Ankara’dan itibaren bütün Orta ve Doğu Anadolu’yu, adeta İstanbul Hükümeti’nin yetkisiyle Mustafa Kemal Paşanın emrine veren bu talimat şu hususları kapsıyordu: “...İş bu müfettişlikteki vazaiif (vazifeler) yalnız askeri olmayıp,müfettişliğin ihtiva eylediği muntika dahilinde aynı zamanda da mülkidir...İki fırkalı olan 3 ve dört fırkalı olan 15.Kolordular müfettişlik emrine verilmiştir...Müfettişlik muntkası Trabzon, Erzurum, Sivas,Van vilayetleriyle,Erzincan ve Canik (Samsun)Müstakil Livalarını ihtiva eylediğinden, müfettişliğin yukarıda tadat edilen (sayılan) vazaiifi (vazifelerini)tedvir(çevirme, döndürme) için vereceği bilcümle talimatı işbu vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya ifa edeceklerdir (yapacaklardır)...Müfettişlik hududuna mucavir (komşu) vilayet ve Elviye-i Mustakille (Diyarbakır, Bitlis, Mamuretülaziz, Ankara, Kastamonu vilayetleri)’yle kolordu kumandanlıkları da müfettişliğin ifa-yi vazife sırasında re’sen (resmen)vaki olacak müracaatlarını nazarı dikkate alacaklardır.” Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, ss.212-213; Gnkur ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, ss.319-320. Mustafa Kemal Paşa bu talimatla, aslında Filistin Cephesi’nde komuta ettiği Yıldırım Ordular Grubunun Anadolu’daki yeni konuş yerlerinin sorumluluğunu almıştır. Mustafa Kemal Paşanın İstanbul’a ulaştığı 13 Kasım1918’den itibaren intikale başlayan 3.Kolordu Samsun ve Sivas’a, 15.Kolordu Erzurum’a, 12.Kolordu Konya’ya ve 20.Kolordu Ankara’ya intikal etmiş bulunuyordu. Belen, *Birinci Cihan Harbi’nde Türk Harbi*, c.V, 1918 Yılı Hareketleri, s.237; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.III, *Doğu Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi,1965, s.40.

hareket etmeden önce 15 Mayıs 1919'da Padişah'a dördüncü defa uğrar.⁷⁶ Padişah VI. Mehmet Vahdettin, Mustafa Kemal'e: "*Paşa, paşa! Şimdiye dek devlete çok hizmet ettin!..Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir. Tarihe geçmiştir. Bunları unutun,asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden daha önemli olabilir!..Paşa, Paşa!..Devleti kurtarabilirsin!*" demiştir.⁷⁷ Hayrete düşen Mustafa Kemal: "*Merak buyurmayınız efendimiz, yüksek görüşlerinizi anladım. İzin vermek lütfunda bulunursanız, hemen yola çıkacağım ve bana olan buyruklarınızı hiçbir zaman unutmayacağım*" cevabını vermiştir.⁷⁸ Bu yolculuk, 20. yüzyılın en büyük askeri ve politik yolculuklarından birinin başlangıcı olacaktır. İngiliz istihbaratının Osmanlılar konusunda uzmanı Wyndham Deedes o gece yarısı Bab-ı Ali'ye giderek, Sadrazam Damat Ferit Paşaya Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndermemesi için uyarmak istemiş, ancak, geç kalmıştı.⁷⁹ Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini başlatmak amacıyla, 16 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru'yla İstanbul' dan Samsun'a hareket etmiştir.⁸⁰

H.V.F. Winstone'e göre: "*Türkiye, Gelibolu Bozkurt'u, Mustafa Kemal'in önderliğinde yeniden doğacak ve Asya İmparatorluğunu kaybeden güçler, bunun için bir yer tayin edeceklerdi.*"⁸¹ Mustafa Kemal'in, Filistin Cephesi'nde 4 ve 8.Ordularımız imha olmalarına rağmen 7.Orduyu emniyetle Halep kuzeyine çekmesi, İngilizler'i ve Araplar'ı durdurarak Anadolu'ya sokmaması, halkın takdirini kazanmasını ve adeta kahraman

⁷⁶ Mustafa Kemal Paşa, 15 Mayıs 1919 Padişah VI. Mehmet Vahdettin ile yaptığı son görüşmeden önce 15 Kasım, 29 Kasım ve 20 Aralık 1918 tarihlerinde üç defa daha görüşmüştü. Kutay, a.g.e., s.251; Sina Akşin, a.g.e., s.113. Mustafa Kemal Paşanın Padişah ile görüştüğü gün Yunan Ordusu da İzmir'e çıkmıştı. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.241.

⁷⁷ Çetiner, a.g.e., ss.129-130; Atay, *Çankaya*, ss.187-188. Kinross, a.g.e., s.194. Bernard Lewis, Padişah'ın Mustafa Kemal'e verdiği talimatı şöyle ifade etmiştir: "*O'na verdiği talimat, düzeni tekrar kurmak, Müslüman-Hristiyan çatışmalarını yatıştırmak, bölgede faaliyet halinde olan yarı askeri çeteleri silahsızlandırmak ve dağıtmak ve genel olarak, geriye kalan Osmanlı kuvvetlerinin silahsızlandırılmasına ve terhisine nezaret etmek idi.*" Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.246.

⁷⁸ Atay, *Atatürk'ün Anıları*, ss.152-154; Çetiner, a.g.e., s.151; Atay, *Çankaya*, s.188, Kinross, a.g.e., s.194; Refik Turan, a.g.e., s.104.

⁷⁹ Fromkin, a.g.e, s.404.

⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa, teknik olarak çok yetersiz olan Bandırma Vapuru'yla Canik (Samsun)'e gönderilişlerini şöyle değerlendirmektedir: "*...Bizi böyle bir gemiyle yola çıkarmak bir cinayetti ve muhakkak bir ölüme göndermekti. İstanbul'daki temasarımdan, gizli faaliyetlerimden ürken, endişeye düşen Ferit Paşa, hiç şüphesiz ki, bu cinayeti bilerek irtikâp (kötü bir iş yapma) etmiştir.*" Kılıç Ali, *Hatıralarını Anlatıyor*, İstanbul, Sel Yayını, 1955, s.12; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, ss.389-390; Atay, *Atatürk'ün Anıları*, s.156.

⁸¹ Winstone, a.g.e.,s.437.

olmasını sağlamıştır.⁸² İsmet İnönü, Kafkas Cephesi'nde 2.Orduda, Filistin Cephesi'nde 7.Orduda Mustafa Kemal'in Kolordu Komutanlığını yapmıştır. Enver ve Mustafa Kemal Paşaların emrinde uzun yıllar birlikte görev yapan ve onları çok yakından tanıyan İsmet İnönü aralarındaki ilişkileri aşağıdaki şekilde anlatmaktadır:

*“İttihat ve Terakki nüfuzları içinde, Atatürk, Fethi Bey’le birlikte ayrı bir grup teşkil ederdi. Trablusgarp Harbi sırasında Enver Bey, Fethi Bey ve Mustafa Kemal Bey beraber bulundular, beraber muharebe ettiler. Enver Bey Bingazi’de komutanken, Atatürk Derne’de onun emrinde kumandan olarak çalışmıştır. Nasıl geçindiklerini, uzaktan ben de merak ederdim. Muharebeden sonra bizzat Enver Paşadan; ‘Atatürk’ün kendi yanında iyi hizmet ettiğini, iyi komutanlık yaptığı ve muvaffak olduğu’ sözlerini işitmişimdir. Çanakkale’ye müttefiklerin asker çıkarmasının ilk gününden itibaren Atatürk, bir yıldız olarak parlamaya başlamış ve her gün biraz daha dikkati çeker hale gelmiştir. Burada Atatürk, komutanlık sınavını, tasavvur olunabilecek en büyük güçlükler içinde, her gün yeni bir başarıyla yürütür bir yola girmiştir. Çanakkale’de ilk günden itibaren üzerinde toplanmış olan şerefler ve ümitler, Atatürk’ü dokunulmaz hale getirmiştir. Çanakkale seferi bittikten sonra Atatürk, Doğu Cephesi’ne tayin oldu ve hep büyük komutanlıklarda bulundu. Enver Paşa ile aralarında hiçbir zaman büyük münakaşa geçtiğini sanmıyorum”*⁸³

Mustafa Kemal, Filistin Cephesi'nde 7.Ordu Komutanı olarak, Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'in emrinde İtilaf Devletleri'ne karşı savaşmış, her zaman takdirini kazanmıştır. Mareşal Liman Von Sanders, Mustafa Kemal'i: *“İlk askeri başarısını Trablusgarp'ta gösteren Mustafa Kemal, sorumluluk ve görevden zevk duyan bir komutan özelliğine sahipti. Daha 25 Nisan sabahı 19.Tümenle ve hiçbir yerden emir almaksızın kendiliğinden muharebeye müdahale ederek düşmanı sahile kadar püskürtmüş ve bundan sonra üç ay süreyle kırılmaz bir azimle devamlı düşman saldırılarına karşı koymuştu. Ona tam anlamıyla güvenilebilirdi”* şeklinde değerlendirmiştir.⁸⁴ Rusya Genelkurmay Başkanlığı, Mustafa Kemal Paşa hakkında hazırladığı raporda : *“Mustafa Kemal, büyük Türk komutanlarının halk tarafından en çok hürmet görenidir.Cesur, muktedir, azimkâr ve azmi şöhretini, Trablusgarp ve Bingazi'deki başarısıyla elde etmiş olup, Çanakkale'de ilk defa vaziyeti*

⁸² Bernard Lewis'e göre: *“Türkiye’de kalan tek muzaffer general olarak prestijine (saygınlık) rağmen, Mustafa Kemal’in fazla bir şey yapacak imkânı yoktu. Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.245. Geniş bilgi için bk. Çankaya, a.g.e., ss.9-22.*

⁸³ Sabahattin Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.I, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, ss.148-149.

⁸⁴ Sanders, a.g.e., s.109.

kurtarmıştır. Jön Türkler Programını kabul ederse de İttihat ve Terakki azalarından hoşlanmamaktadır...” denilmiştir.⁸⁵ Vamık D. Volkan ve Norman Itzkowitz, Mustafa Kemal'in ayrıcalıklı liderlik özelliklerini bilimsel olarak incelemişler, sıra dışı yeteneklere sahip olduğunu tespit etmişlerdir.⁸⁶ Bu üstün yeteneklere sahip olan Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları Grubu Komutanı olarak Adana'da bulunduğu sırada emaresini verdiği Milli Mücadele'yi başlatmak amacıyla, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır.⁸⁷

5. Sonuç

İngilizler'in Suriye ve Irak'ı işgal ederek, Anadolu'nun güneyinden yumuşak karnını tehdit etmesi, Osmanlı'yı 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin ağır yaptırımlar içeren şartlarını kabul etmek zorunda bırakmıştır. Çünkü, Suriye'nin kaybedilmesi, Anadolu'nun merkezine giden en kısa yaklaşma mihverinin açılmasını sağlamıştır. İtilaf Devletleri, Filistin Cephesi'ndeki muharebeleri kazandıktan sonra, Türkler'i Anadolu'dan

⁸⁵ Çankaya, a.g.e., s.19. İtalyan Diplomatı Françesko M. Talliani, Türkiye'ye ait anılarını yayınladığı bir yazısında: “ Enver Paşa ve arkadaşları büyük vatanperverdiler. Enver'in büyük taraftarları vardı. Ancak, Mustafa Kemal'in onlara üstün olan tarafları, yönü, modern hayatı, cemiyeti iyi hazmetmiş olması, dünyanın gidişini görmesi, hele yaşayabilmek için, ileriye gitmek... İttihatçılardan Talat Paşa sinsi, Cemal Paşa sert, Enver Paşa sınırsız bir ihtirasla doluydu.” demiştir. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.I, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi, s.249.

⁸⁶ Vamık D. Volkan ve Norman Itzkowitz, “Ölümsüz Atatürk” adlı eserinde Mustafa Kemal Paşanın kişilik yapısını şöyle analiz etmişlerdir: “Mustafa Kemal'in kişilik yapısı, kendisinden seçkin bir insan olmasını talep ediyordu; Mustafa Kemal'in üstünlüğü, maddi dünyanın koşullarını gerçekçi bir gözle değerlendirerek söz konusu talebi gerçekleştirebilir hale getirme yeteneğinde yatar. Mustafa Kemal, gerçeklik ilkesinin sınırlarını test etmesini ve kendisine zarar getirmesi muhtemel dürtüsel eylemlerden kaçınmasını biliyordu. Sezgilere dayanarak harekete geçmek onun için kabul edilebilir bir şeydi-ama dürtüsel olarak eyleme yönelmek değil. Sezgileri ya da kendi kişilik yapısının talepleri gerçeklik ilkesinin sınırlarını aştığı zaman (ki liderlik iddiasında bulunduğu kimi durumlarda bu yaşanmıştı), yeni bir manevrayla nesnel dünyanın sınırlarını kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek ölçüde genişletmesini biliyordu. Onu gerçek bir lider haline getiren şey, onun koşullara uyarlanma konusundaki sıra dışı yeteneğiydi. Kazım Karabekir, Ali Fuat ya da diğer önemli kişiler Mustafa Kemal gibi hareket etmeye asla cesaret edemezlerdi; böyle bir cesareti göstermiş olsalar dahi, zorunlu esneklikten yoksunlardı.” Volkan, a.g.e., s.214.

⁸⁷ Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, ss.242-243. Atay, Çankaya, s.164, 175, 189; Meydan, a.g.e., s.1055; Kinross, a.g.e., s.197. Mustafa Kemal Nutuk'ta: “1919 yılı Mayısın 19'uncu günü Samsun'a çıktım...” sözleriyle anlatmaya başladığı Milli Mücadele'yi, başarıyla sonuçlandırmayı başarmıştır. Atatürk, Nutuk, s.1.

çıkarmayı veya egemenlikleri altına almayı hedefledikleri temel politikalarının, yani Doğu Sorunu (Şark Meselesi)'nu kökten çözme amaçlarının önünü açmışlardır. Böylece, Mondros Mütarekesi, Sevr Antlaşması'nın ön koşullarını hazırlarken, "Şark Meselesi"nin uygulanması için de fırsat yaratmıştır. Mustafa Kemal, Nablus Meydan Muharebesi'nden itibaren Ordusunu, Şeria Nehri doğusuna geçirerek, Halep kuzeyine çekmeyi ve düşmanı Mütareke imzalanmadan önce İskenderun güneyi-Beylan-Afrin (Afreyn) Nehri-Der el Cemal (Dercemal)-Tel el Rifat-Ahterin (Ahtarin)-Cerablus ve doğuya uzanımı hattında (yaklaşık bu günkü Türkiye-Suriye sınırı) durdurmayı başarmıştır. Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalandığı zaman, birliklerimiz fiilen bu hatta bulunuyordu. Şayet Mustafa Kemal, Ordusunu başarıyla geri çekerek, düşmanı bu hatta durdurmayı başaramasaydı, Misak-ı Milli'de kabul edilen sınır daha kuzeyde olabilirdi.

Mustafa Kemal, 31 Ekim 1918'de Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olduktan sonra, birliklerini 2-3 Kasım 1918'de Hatay (Antakya)'ın güneyine alarak, Mondros Mütarekesi'nin Toros Tünelleri, Kilikya ve İskenderun'la ilgili maddelerine itiraz etmiş, Mütareke imzalandığı anda bulunulan hattın savunulmasını ve İskenderun'a çıkacak İtilaf Devletleri Kuvvetlerine ateş edilmesini emretmiştir. Mustafa Kemal, Yıldırım Ordular Grubunun geri hududunu Toroslar'a dayayarak emniyetini sağlamış, Anadolu'dan takviye alarak savaşı sürdürmek istemiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları arasında, Osmanlı topraklarını işgal eden İtilaf Devletleri'yle mücadeleye devam etme düşüncesi, ilk defa Filistin Cephesi'nde ortaya çıkmıştır. Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkışını müteakip, 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket ederek, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan ve Milli Mücadele'yi başlatan Mustafa Kemal'in Anadolu'daki hareketine paralel olarak, İtilaf Devletleri'nin işgallerine karşı ilk tepkilerin güney illerimizden (Maraş, Antep, Urfa, Adana/Pozantı) gelmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Milli Mücadele'nin Filistin Cephesi'nin devamı ve halk hareketi (Kuva-yı Milliye) olarak Anadolu'nun güneyinden başlaması, Mustafa Kemal'in Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olarak bölge halkını teşkilatlandırması, silahlandırması ve propagandası sayesinde temin edilmiştir.

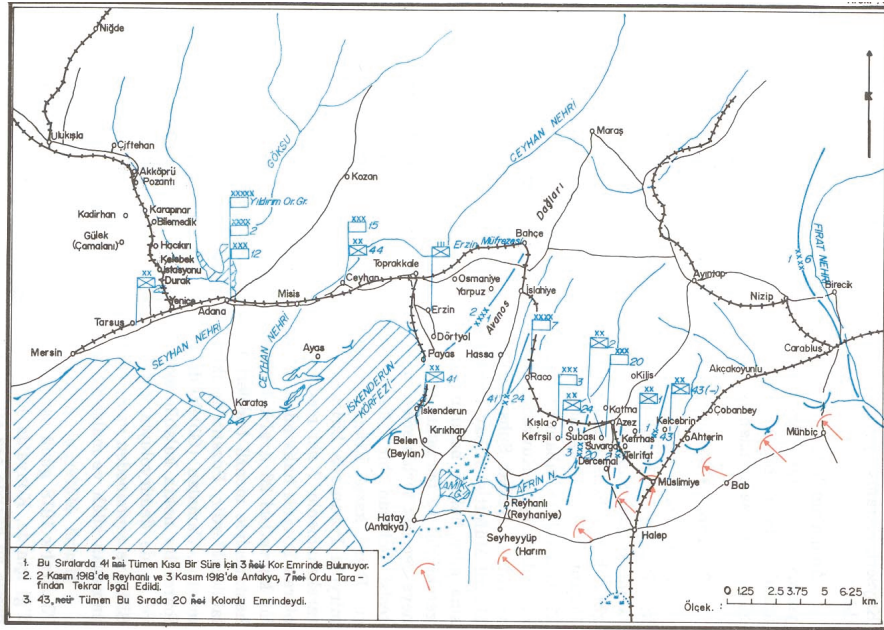
Milli Mücadele'nin lider kadrosunun ve kuvvetlerinin Filistin Cephesi'nin sorumluluğunu taşıyan Yıldırım Ordular Grubuna (2 ve 7. Ordulara) dayandırıldığı görülmektedir. İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgal etmeye başladıktan sonra, Yıldırım Ordular Grubuna bağlı 3.Kolordu birlikleri Samsun, Amasya ve Sivas'a, 15.Kolordu Erzurum'a, 20.Kolordu Ankara'ya, 2.Ordu (12 Kolordu) Konya'ya intikal etmişlerdir. 3.Kolordu (Filistin Cephesi'ndeki Komutanı Albay İsmet) Komutanı Albay Refet (Bele), 15.Kolordu Komutanı Kazım Paşa (Karabekir), 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ve 2.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa olmuşlardı. Mustafa Kemal Samsun'a çıkışını müteakip, Amasya-

Erzurum-Sivas-Ankara güzergâhını takip etmesi, Erzurum'da ve Sivas'ta Kongreler yapması, Filistin Cephesi'nde komuta ettiği silah arkadaşları tarafından hem can güvenliğinin sağlanmasında hem de Türk halkının desteğinin kazanılmasında çok etkili olmuştur.

Milli Mücadele'nin stratejisi Filistin Cephesi'nde meydana gelen olaylarla şekillenmiştir. Filistin Cephesi'nde yaşanan askeri ve siyasi olayların, Osmanlı Meclis-i Mebusanın Misak-ı Milli kararlarını almasında en önemli etken olduğu anlaşılmaktadır. Filistin Cephesi'nde ve İstiklal Savaşı'nda cereyan eden muharebelerin, oldukça benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'nin, Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'ne, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin Üçüncü Gazze Muharebesi'ne, Sakarya Meydan Muharebesi'nin Şeria Muharebeleri'ne, Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin Nablus Meydan Muharebesi'ne, Büyük Taarruz'un General Allenby'nin takip ve bizim Geri Çekilme Harekâtımıza benzer şekilde uygulandığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nda batıda Çanakkale, doğuda Kafkasya ve güneyde Filistin Cepheleri'nde bilgi, beceri ve tecrübe kazanan Mustafa Kemal ve arkadaşları, üstün liderlik nitelikleriyle Milli Mücadele'yi hedefine ulaştırmayı başarmışlardır.

HALEP KUZEYİNE ÇEKİLME, MONDROS MÜTAREKESİ
İMZALANDIĞI SIRADA YILDIRIM ORDULAR GRUBUNUN
DURUMU
(30 Ekim 1918)

EK-A

Belen, Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.V, Kroki: 23; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Türk İstiklal Harbi, c.I, Kroki:3.

1. Bu sıralarda 41. Tümen kısa bir süre için 3. Kor.Emrinde bulunmaktaydı.
2. 2 Kasım 1918'de Reyhanlı ve 3 Kasım 1918'de Antakya, 7. Ordu tarafından tekrar işgal edilmişti.
3. 43. Tümen bu sırada 20. İleri Kolordu Emrinde bulunmaktaydı.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi.

Kitaplar ve Makaleler

Afetinan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu (TTK)Yayınları, 1998.

Akşin Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c.I, *Mutlakiyete Dönüş*, 1918-1919, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

Altuğ Yılmaz, *Türk İnkılap Tarihi*, 1919-1938, 8.b., İstanbul, Çağlayan Basımevi, 1997.

Armaoğlu Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 2 cilt , 1914-1995, 12.b., İstanbul, Ankara, Alkım Yayınevi, 2000.

Armstrong, H.C., *Bozkurt, Kemal Atatürk'ün Yaşamı*, 5.b., Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Arba Yayınları, 1997.

Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* (ATTB), c.IV, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, TTK Basımevi, 1991.

_____, Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.III, 5.B., Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

Yayınları, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 1997.

_____, *Nutuk*, Ankara, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları, Gnkur. Basımevi, 1981.

Atay Falih Rıfki, *Çankaya –Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar-*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2004.

Atay Falih Rıfki ve Mahmut Soydan, *Atatürk'ün Anıları*, 1917-1919, Ankara, Olgaç Matbaası, 1982.

Ateş Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1984.

Aydemir Şevket Süreyya, *Tek Adam*, c.I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963.

_____, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, 1914-1922, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.

Belen Fahri, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, 1918 Yılı Hareketleri, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1967.

- Brock Ray, *Mustafa Kemal Atatürk, Hayalet Süvari*, Çev. Haluk Gurulkan, 2.b., İstanbul, Birharf Yayınları, 2006.
- Cebecioğlu Güngör, “*Atatürk ve Güney Cephelerimiz*,” Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1991.
- Çankaya Necati, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Ankara, Tifduruk Matbaası, 1995.
- Çetiner Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin*, 2.b., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993.
- Doğruer Sedat, *Yıldırımın Akabeti*, İstanbul, Askeri Basımevi, 1927.
- Eroğlu Hamza, *Türk İnkılap Tarihi*, 5.b., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1982.
- _____, *Türk İnkılâp Tarihi, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş Yeni Baskı*, Ankara, Savaş Yayınları, 1990.
- Fromkin David, *Barışa Son Veren Barış (A Peace To End All Peace), Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Yayınları, 1994.
- Gnkur. Harp Tarihi Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.I, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1970.
- _____, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1986.
- _____, *Türk İstiklal Harbi, c.I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, 3.b., Ankara, Gnkur. Basımevi, 1999.
- _____, *Türk İstiklal Harbi, c.II, Ks.1, Batı Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1963.
- _____, *Türk İstiklal Harbi, c.III, Doğu Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1965.
- Gökbilgin Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, c.I, Ankara, TTK Basımevi, 1959, c.II, 1965.
- Gülmez Nurettin, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999.
- Gürer Cevat Abbas, *Ebedi Şef, Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, İstanbul, 1939.
- Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyeleri, *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*, Editör Fatma Acun, 10.b., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2009.

- Jaeschke Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, 2.b., Çev. Cemal Köprülü, Ankara, TTK Yayını, 1991.
- Karal Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c.IX, *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, 1908-1918, Ankara, TTK Yayınları, 1996.
- Kılıç Ali, *Hatıralarını Anlatıyor*, İstanbul, Sel Yayını, 1955.
- Kinross Lord, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, 14.b., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınları, 2003.
- Kongar Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, c.I, 5.b., İstanbul, Remzi Kitabevi Yayınları, 1985.
- Kressenstein Baron Kress Von, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na*, Çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, Askeri Matbaa, 1943.
- Kurtuluş Baki, *Gençlik Ansiklopedisi*, 4 cilt, Ankara, Kurtuluş Yayınları, 1964.
- Kutay Cemal, *Ardında Kalanlar*, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi Basımevi, 1988.
- Lewis Bernard, *Palestine on The History and Ceophy of a Name*, Printed in Canada, 1980.
- Lewis Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, 9.b., Ankara, TTK Yayınları, 2004.
- Meydan Sinan, *Atatürk ile Allah Arasında*, 2.b., İstanbul, İnkılap Kitabevi Yayınları, 2009.
- Nedim Şükrü Mahmut, *Filistin Savaşı*, 1914-1918, Çev. Abdullah Es, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995.
- Sanders Liman Von, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, 1968.
- Selek Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, 2 cilt, 4.b., İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968.
- _____, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.I, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.
- Sertoğlu Midhat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.VI, İstanbul, Güven Yayınevi, 1972.
- Shaw J.Stanford, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.II, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1983.
- Şimşir Bilal N., *Atatürk ve Cumhuriyet*, İstanbul, İleri Yayınları, 2006.
- Tansel Selahattin, *Modros'tan Mudanya'ya Kadar*, 4 cilt, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Tezer Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, 3.b.,Ankara, TTK Yayınları,1995.

- Tuncoku A. Mete, ve diğerleri, *Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları,2001.
- Turan Refik, ve diğerleri, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999.
- Tüfekçi Gürbüz D., *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, "Özel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar ile*, "Ankara,Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983.
- Ünal Tahsin,*Türk Siyasi Tarihi*,1700-1958,4.b.,İstanbul,Kutluğ Yayınları, 1977.
- Volkan Vamık D. ve Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Ankara, Bağlam Yayınları, 1998.
- Winstone H.V.F., *Orta Doğu Serüveni, 1898-1926 Yılları Arasında Orta Doğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü*, çev. Fuad Davudoęlu, İstanbul, Risale Yayınevi, 1999.
- Yalçın Durmuş ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, c.I, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2000.
- Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk İnkılabı'nın Hazırlık Dönemi ve Türk İstikal Savaşı*, c.I/I, Ankara, Ayrac Yayınları, 2008.